

HERMANN RÓBERT

Perczel Mór dunántúli hadjárata és a móri ütközet

1848. december 30.¹

Hérakleitosz óta tudjuk, hogy kétszer nem léphetünk ugyanabba a folyóba, „a történelem az élet tanítómestere” bölcsességgel pedig a rómaiak ajándékozták meg a világot. De, mint minden iskolában, a történelem iskolájában is vannak hanyag vagy rossz tanulók, s megesik, hogy valaki – ha nem is ugyanazon a helyszínen és időben – képes ugyanazt a hibát elkövetni.

1848–49 sok, csillogó karriert befutó honvédtisztje között kiemelkedő hely illeti meg Perczel Mórt. Míg ugyanis tábornoktársainak többsége legalább hadnagyi rangig eljutott a cs. kir. hadseregben, s általában az ott viseltnél eggyel magasabb rangban kezdte meg honvédtisztzi pályafutását, s egy-két kivételtől eltekintve fokozatosan lépett előre a ranglétrán, Perczel Mór, aki az 1830-as években hadapródként szolgált a cs. kir. hadseregben, rövid, rang nélküli szabadcsapat-parancsnokság után azonnal ezredesként kezdte hadvezéri pályafutását, s egy hónapon belül már honvéd vezérőrnaggyá is kinevezték. Perczel remek hadvezéri intuícióval rendelkezett, s a forradalmi hadseregekben megkívánt bátorságnak sem volt híján, ugyanakkor hiányzott belőle az a taktikai képzettség, amellyel a cs. kir. hadseregben hosszabb időn keresztül szolgáló, s ott tiszti rangot elérő tábornoktársai rendelkeztek.² Ezzel magyarázható, hogy amikor nem szokványos harcászati feladattal (például a sajátját felülmúló minőségű haderővel) került szembe, hajlamos volt arra, hogy egyedül intuíciójára és öntudatára támaszkodva próbálja megoldani azt. Így történhetett meg, hogy a szabadságharc folyamán kétszer sikerült ugyanabba a folyóba lépnie, s – némi képzelettel felfuvalkodva a hasonlatot – nem tanult az első esetből, amikor alaposan elmerült a habokban. 1848. december 30-án Mórnál, s 1849. június 7-én Kátyánál úgy szenvedett vereséget a szembenálló cs. kir. csapatoktól, hogy alaposabb felderítéssel vagy a visszavonulás időben történő elrendelésével megelőzhetette volna a vereséget, ám a csataterén taktikailag csődöt mondott. A kátyi kudarcot súlyosbította, hogy attól a Jellačićtól szenvedett már

---

¹ Részlet egy készülő nagyobb munkából, amely Perczel 1848. decemberi dunántúli hadjáratát tekinti át. A tanulmány az OTKA F 013416. kódszámú, Görgei Artúr 1848–49-es iratainak összegyűjtését célzó pályázat támogatásával készült. Bécsi kutatásaimat a Művelődési és Köznevelési Minisztériumtól, illetve a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától kapott Collegium Hungaricum és Klebelsberg Kunó Ösztöndíjak tették lehetővé.

² Perczelnek mindmáig nincs tudományos igényű életrajza. Népszerűsítő jellegű életrajzait lásd Kuppis, Gustav: Biographie des Honvéd-Generals Moritz Perczel von Bonyhád. Pest, 1868.; Kolta László: Perczel Mór élete és működése. Bonyhád, 1963.; Borus József: Radikális politikus – forradalmár tábornok. Perczel Mór. Élet és Tudomány Kalendárium, 1974. 73–80. Életpályájának legjobb összefoglalását lásd Kosáry Domokos: Perczel Mór feljegyzései. Századok, 1937. 304–322. Néhány kiegészítő adat: Salacz Gábor: Perczel Mór emlékirataiból. Vigilia, 1958. 4. szám. 204–212. A Zrínyi-csapat megalakulását és Perczel Mór megbízatását részletekbe menően tisztázta Urbán Aladár: Perczel Mór és a Zrínyi szabadcsapat. Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban: HK) 1991. 1. szám. (a továbbiakban: Urbán 1991.) Perczel muraközi hadjáratára lásd Hermann Róbert: Perczel Mór első honmentő hadjárata. Zalai Gyűjtemény, 36/II. Zalaegerszeg, 1995. (a továbbiakban: Hermann 1995.)

másodízben vereséget, aki a cs. kir. hadsereg legrosszabb hadvezérei közé tartozott; s külön érdekessé tette azt, hogy az ütközetet ismét annak az Ottinger Ferenc altábornagynak a lovassága döntötte el, aki a móri ütközetben is kulcsszerepet játszott.

1848–49 csatái és ütközetei közül inkább csak a nagy, döntő csatákról (Pákozdi, Schwechat, Kápolna, Isaszeg) írtak önálló munkát vagy tanulmányt, bár az utóbbi időben a kisebb ütközetek feldolgozásainak száma is megnőtt (Hatvan, Csorna, Ihász). Móról már 1867-ben egy önálló füzetet jelentetett meg Görgey István azzal a nem titkolt céllal, hogy a Perczel móri vereségéért felelőssé tett bátyját, Görgei Artúrt tisztázza a vádak alól. A vereség azóta is élénk viták tárgya, s ez is indokoltá teszi, hogy a magyar és osztrák iratanyag alapján megkíséreljük rekonstruálni történetét.

A Perczel-hadtest útja Mórig

1848 őszén Nyugat-Magyarország védelmét két, egymástól meglehetősen távol lévő magyar sereg látta el. Görgei Artúr vezérőrnagy körülbelül 28 000 főnyi feldunai hadserege a Kis-Kárpátokban fekvő nádasi szorostól a Fertő-tó déli partjáig állt fel. Perczel Mór vezérőrnagy körülbelül 9-10 000 katonája a Mura mentén állomásozott, s a Horvát- és Stájerországból betörni készülő ellenséget tartotta szemmel.

A magyar politikai és katonai vezetés abban reménykedett, hogy az 1848. év folyamán már nem következik be ellenséges támadás, tehát a telet a hadsereg szervezésére és szaporítására fordíthatja. Erre már csak azért is nagy szükség lett volna, mert például Perczel említett seregének közel egyharmada teljesen fegyvertelen volt, Görgei seregének pedig több mint egyharmadát puskaport még nem szagolt újoncok alkották.

A szembenálló fél mind létszámban, mind kiképzettségben sokkal jobban állt. Görgeivel szemben egy közel 55 000 főnyi hadsereg készült betörni Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy vezetésével. Perczelt délről és nyugatról egy-egy, körülbelül 6000 főnyi sereggel támadása fenyegette.

Az ellenséges betörés nem maradt el. December 14-én Simunich altábornagy hadosztálya lendült támadásba a nádasi szorosnál, a magyar arcvonal legészakibb pontján. December 16-án pedig a Duna jobb partján megindult a cs. kir. főerők támadása. A túlerejű ellenség több ponton is átszakította a vékony vonalban felállított magyar dandárok védelmét, s akadálytalanul tört előre Győr városa felé. Az egyes dandárparancsnokok éberségének és a helyi magyar lakosság segítőkészségének köszönhetően az egymástól elszakított csapatok többsége hosszabb-rövidebb kerülővel, de befutott a győri, sáncokkal megerősített magyar táborba. A túlzott önbizalommal előretörő ellenséget Görgei huszárai Mosonnál egy utóvédi ütközetben megszárdalták, s ezért az ellenséges fővezér úgy döntött, hogy nem indít frontális támadást a magyar sereg ellen, hanem bekeríti azt. Ehhez azonban idő kellett, s így Görgei december 19-26. között Győrben rendezhette csapatait.

Győr védelmét kérte tőle az ország első számú vezetője, Kossuth Lajos, az Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) elnöke is. Kossuth egymást sűrűn követő leveleiben állandóan erősítéseket ígért Görgeinek, de beérkezésükhöz időre volt szükség. Az erősítések többségének a délvidéki magyar táborból kellett volna megérkeznie. Kossuth azonban túlzottan optimista volt. A Bácskából és a Bánságból felrendelt csapatok többsége csak Budapesten, december végén, január elején csatlakozhatott Görgei feldunai hadseregéhez.

Ilyen erősítésnek szánta Kossuth Perczel hadtestét is, amelyet még Simunich támadásának hírére véve, december 16-án utasított a Görgeihez történő csatlakozásra. Mind Kossuth, mind Görgei abban reménykedett, hogy Görgei és Perczel serege egymással összekötetésben meg tudja védeni a Dunántúl északi részét az ellenséges előzónlástól. Ehhez legjobbnak a győri állásban történő csatlakozás látszott.

Perczel azonban – nem a saját hibájából – lekészte ezt a csatlakozást. Kossuth, Görgei és Csány László fő kormánybiztos tudósításai és útbaigazításai és saját kútfeje után nem egye-

nes vonalban sietett Győr felé, hanem Lendváról visszavonulva Körmend felé tett egy kitérőt, majd Pápa helyett Devecser felé tartott. Így körülbelül két napot vesztett, ám legjobb esetben is csak december 26-án este érhetne volna el Győrt – feltéve, ha nem ütközik a várost bekerítő cs. kir. oszlopok egyikébe sem. December 27-én hajnalban Görgei kiűrtette a várost, s csapatait több oszlopban megindította a Vértes hegység felé. A város feladása az utolsó pillanatban történt; ha Görgei csak egy fél nappal tovább marad ott, csapataival együtt harapófogóba kerül.³

Győr bevétele után Windisch-Grätz tábornagy legfontosabb célja az volt, hogy megakadályozza Görgei és Perczel csatlakozását. Ezt a feladatot Josip Jellačić altábornagy hadtestére bízta.

Győr feladása komolyan aggasztotta Kossuthot. Egyre türelmetlenebb levelekben követelte Görgeitől, hogy szálljon szembe az ellenséggel. Leveleiben egyformán számolt a meglévő és a megígért csapatokkal. Közben Perczel hadteste december 28-án elérte Kisbért, december 29-én pedig a sárkányi szoroson át Móra hűződött vissza. Kossuth 28-án éjfélkor kelt levelében Perczelt a főváros fedezésére utasította. „Igyekezze! Görgei balszárnyával csatlakozni, ütközz, ha valami detachirozott [kikülönített] nem túlnyomó erő áll előtte, de mindenekelőtt ne risquirozd [kockáztasd] a seregedet, ne hagyj magad elmentszteni, s kombináld a két sereg mozdulatait” – tanácsolta.⁴ Másnap azonban határozottan ütközet elfogadására utasította Görgeit. Egy merőben illuzórikus haditervet vázolt fel: Görgeitől egy körülbelül 25-30 kilométer széles arcvonaltól védelmét követelte, úgy, hogy a felállított csapatok bármely ponton ellene tudjanak állni a túlerőben lévő ellenség támadásának.⁵

Kossuth az utasítást egy magánlevél kíséretében megküldte Perczelnek is. „Valami győzelmeckét, édes Móricom! Különben az örökös retiráda lever minden bátorságot a nemzetben” – írta.⁶ Görgei az utasítást este kapta meg, s válaszában igazolta eddigi eljárását. Kifejtette, hogy Kossuth feltételei mellett az ütközetet lehetetlen megvívni.⁷ Csány László fő kormánybiztos erről levelben értesítette Perczelt is.

Perczel mind Kossuth, mind Csány levelét december 30-án kapta meg. Haditanácsot hívott össze, s tanultabb tisztjeinek javaslata ellenére az ütközet vállalása mellett döntött. Döntését állítólag az is befolyásolta, hogy fegyvertelen hadosztályának parancsnokától,

³ Perczel visszavonulására lásd P. [Görgey István]: A moóri csata. Pest, 1867. (a továbbiakban: Görgey István 1867.) 33-35.; Görgey István: 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és czek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika. I. k. Budapest, 1885. (a továbbiakban: Görgey István I.) 69-70.; Borus József: A Perczel-hadtest januári ellentámadása. HK 1961. 2. szám. (a továbbiakban: Borus 1961.) 670-671.; Hermann Róbert: Csány László mint a feldunai hadtest kormánybiztosa (1848. szeptember 29. – 1849. január 18.). In: Kossuth kormánybiztosa, Csány László 1790-1849. Szerkesztette: Molnár András. Zalai Gyűjtemény, 30. kötet. Zalaegerszeg, 1990. 192-193.; Herman Róbert: Körmend a hadtörténelemben 1848-1849. In: Veszprény László – Kelenik József – Hermann Róbert – Bencze László: Körmend a hadtörténelemben. Körmendi Füzetek. Körmend, 1992. 212-213.; Hermann 1995. 52-56., 117-118.; Hermann Róbert: Görgei és Győr. Győri Tanulmányok, 2000. 184-200.

⁴ Közli Kossuth Lajos összes munkái. XV. k. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. S. a. r. Barta István. Budapest, 1955. (a továbbiakban: KLÖM) XV. 881.

⁵ Közli Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. S. a. r. Barta István. Budapest, 1952. (a továbbiakban: KLÖM XIII.) 915.; Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése, 1848-1849. S. a. r. Hermann Róbert. Budapest, 2001. (a továbbiakban: Hermann 2001.) 226-227.

⁶ Közli KLÖM XV. 882.

⁷ Közli Steier Lajos: Görgey és Kossuth. Budapest, é. n. 264-268.; Saját kezébe, ott, ahol... Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból. Szerkesztette: Farkas Gyöngyi. Az iratokat válogatta, a német nyelvű iratokat fordította Böhm Jakab. A bevezető tanulmányt írta Csikány Tamás. Budapest, 1998. 38-39.; Hermann 2001. 229-231.

Szekulits István alezredestől azt az értesítést kapta, hogy „ha az ellenség Mórnál fent nem tartatik, (...) az ellenséggel egy órában érkezend Fehérvárra”.⁸ Perczel azonban elmulasztotta felderíteni az ellenség erejét, s hasonlóképpen nem értesítette támadási tervéről Görgeit sem. Olyannyira, hogy a Görgei által a seregek közötti összeköttetés fenntartására kiküldött Horváth János alezredes dandára is csak az ágyúörgésből értesült a megkezdődött ütközetről.⁹

Meszéna Ferenc vezérkari őrnagy – emlékiratai szerint – figyelmeztette Perczelt a móri állás hátrányaira: „A móri hadállás nem kedvező, a védelemre semmi előnnyel nem bír, sőt, veszedelmes azon ellenség ellen, ki Kisbér felől az erdőből nyomul előre, minthogy az a hadállást minden oldalról megkerítheti”. Különösen veszélyesnek tartotta a várostól Kisbér felé ágyúlovásnyi távolságban lévő erdő miatt, mert „ezen erdő oly ritka, hogy benne a hadak és ágyúk mindenfelé földve szabadon mozoghatnak”.¹⁰ Az összefüggő erdő miatt a magyar hadtestet észak felől is észrevétlenül megkerülhette az ellenség. Egy 1850-ben írt utólagos hadműveleti napló szerint „Mór a Csóka-hegy oldalában egy szűk völgyben fekszik, amelyen a kis Gaja patak folyik keresztül. A kiemelkedett térszín, amelyen a mezőváros fekszik, három oldalra ereszkedik, s észak felé a sárkányi hegyhát szemben elterülő lankáival egy lágy hajlatot képez, amelyet a főút ferdén átvág. A völgyet környező magaslatok erdővel vannak benőve, amelyből a helységgel szemben mintegy ezer lépésnyire lép ki az országot. A Csóka-hegynek csupán az oldala van szőlővel betelepítve. A Sárkányi felőli erdő-szoros kijárata a móri magaslatokról ennek megfelelően még hatásosabban lőhető. Az ellenség mindazonáltal nem kötötte magát az úthoz, mivel ettől nyugatra az erdő igen ritka, s a tűzéség számára kevés fáradtsággal járható volt, s ezen felül a móri állás a szemközti magaslatról uralt volt. Így nem volt nehéz azzal számolni, milyen csekély ellenálló képessége van az ilyen állásnak...”¹¹ Perczel véleményét a móri állás tarthatóságáról egyedül testvére, Perczel Miklós osztotta, aki az ütközet után azt írta Csány Lászlónak, hogy „oly szép és jó állásunk volt, hogy ha tűzéseink meg nem ijednek, hatalmasan megverjük” az ellenséget.¹² Török Zsigmond szerint „a várostól nyugatra fekvő dombok és erdőség a császáriaknak jutottak, a mi egész hadtestünk mint nyitott könyv húzódott végig egy óriási lapályon”.¹³ László Károly is úgy vélte, hogy „állásunk szerfelett rossz volt; hozzánk

⁸ Komáromi Értesítő, 1849. jan. 12. Thaly Zsigmond cikke.

⁹ A haditanácsról megemlékezik Perczel egy öregkori költeményében, közli Erdős Ferenc: A polgári forradalom és szabadságharc története Fejér megyében 1848-1849. In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 12. Szerkesztette: Farkas Gábor. Székesfehérvár, 1978. (a továbbiakban: Erdős 1978.) 149.; Erdős Ferenc: Forradalom és szabadságharc Fejér megyében 1848-1849. Fejér Megyei Levéltár. Székesfehérvár, 1998. (a továbbiakban: Erdős 1998.) 310. Eszerint a haditanácsban ott volt Patay István, Gáspár András, Meszéna, Thaly Zsigmond, Perczel Miklós, Halász József [?]. Tisza László 1848-49-es életrajza (Történelmi Lapok, 1892. 4-5.) említi Perczel Miklósnek a megütözést pártoló hozzászólását is. Ez utóbbi szerint Perczel a haditanács tartása után szólította fel Horváthot a csatlakozásra. Ugyanakkor Horváth visszaemlékezésében azt írja, hogy csak december 30-án reggel a Mór felől hallatszódó ágyúörgésből értesült Bodajkon az ütközetről. Görgey István 1867. 38.; Görgey István I. 92.

¹⁰ Meszéna tábornoki alezredesnek adatai. MÖL R 31. Naplók, feljegyzések. I. csomó. No. 1007. (a továbbiakban: Meszéna)

¹¹ Hermann 1995. 119. Azt, hogy az erdő lovassággal és tűzéséggel is járható volt, említi Meszéna is.

¹² V. Waldapfel Eszter: A forradalom és szabadságharc levelestára. Budapest, 1952. II. k. (a továbbiakban: Waldapfel II.) 413-414.

¹³ Török Zsigmond: Emlékek. Szabadka, 1882. (a továbbiakban: Török) 83.

az erdő nem messze, melyben az ellen seregét okosan rendezhette a megtámadásra anélkül, hogy árhattunk vagy csak észre is vehettük volna”.¹⁴

Perczel más véleményen volt; az ütközetet követően írott hadijelentésében úgy jellemezte móri hadállását, hogy ott „egyrésről túlszárnyalástól nem kelle félnem, másrészt algyúimmal egész vidéken uralkodék, és végre mely előtt a roppant számú lovassággal bíró ellenség erdőség miatt ki nem fejthet magát...”¹⁵

Meszénának csak annyit sikerült elérnie, hogy Perczel a kisbéri úton előreküldte a hadtest utászait, s néhány „fazúzt” [kivágott fákból készült torlaszt] csináltatott az ellenség előnyomulását meggátolando.¹⁶

Megjegyzendő, hogy a cs. kir. hadijelentések ugyanakkor a magyar állás előnyösségét emelik ki.¹⁷ Ám ne hagyjuk megtéveszteni magunkat: a „sehr/äusserst günstige/vorteilhafte Stellung” a cs. kir. hadijelentés-írók állandó toposzai közé tartozott, és semmi másra nem szolgált, mint a lázadók felett nyert diadalog még nagyszerűbbé tételére.

Az ütközet¹⁸

December 29-én a Jellačić által vezényelt I. hadtest főhadiszállása, a Grammont-dandár, a 3. (Ferenc József) dragonyosezred és a banderialis huszárezred Kisbéren, a Hartlieb-hadosztály, a löveg- és tüzértartalék Mezőörsön, az Ottinger-dandár pedig a Mezőörs és

¹⁴ Pordán Ildikó: Honvédtüzérként a Muraközben. László Károly naplójából. Hadtörténelmi tanulmányok. Szerkesztette Molnár András. Zalai Gyűjtemény 36/I. Zalaegerszeg, 1995. (a továbbiakban: Pordán) 236.

¹⁵ Perczel – Kossuth, Seregélyes, 1848. dec. 31. KLÖM XIII. 939.

¹⁶ Meszéna; Hermann 1995. 119.

¹⁷ Lásd például Jellačić december 30-i és január eleji hivatalos jelentéseit, a hivatalos jelentés alapján készült „Armeec-Nachricht” szövegét. Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Wien (a továbbiakban: KA) Alte Feldakten (a továbbiakban: AFA) Karton 1821. Hauptarmee unter Windisch-Grätz (a továbbiakban: HA. u. W-G.) 1848-12-22., ad 222., 224a-c. Ugyanez a fordulat (vorteilhafte Stellung) szerepel a Jellačić számára beosztott tisztjei által kiállított, 1849. január 10-i bizonyítványban. KA Archiv des Militär Maria Theresien Ordens (a továbbiakban: MMTO) F. IV. J. ad 35/6. Ottinger a katonai Mária Terézia rend káptalanjához beadott kérvényben „uralkodó állásról (dominirende Stellung)” beszél, MMTO F. IV. O. 56/I. Végül Sternberg alezredes 1849. jan. 8-i beadványa már csak „igen előnyösen elhelyezett [ellenség] tüzérről (sehr vorteilhaft placirte Batterie)” szól. Ugyanakkor már nem említi az előnyös állást az I. hadtest hadműveleti naplója. Operations Journal der kroatischen Armeec, respective Ersten Armeekorps vom 10-ten Oktober 1848. bis 7-ten Jänner 1849. KA AFA Karton 1897. Kroatisch-slovenische (sic!) Armeec, respektive I. Armeekorps unter Jellačić und dessen Operationen gegen Wien (a továbbiakban: Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J.) 1848-13-2. A magyar állás állítólagos előnyéről nem szól Benedikt, Heinrich: Mit dem Ban vom 2. Dezember 1848 bis 2. Jänner 1849. Die Aufzeichnungen des Hermann Dahlen Freiherrn von Orlaburg. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv. 1962/XV. (a továbbiakban: Dahlen) 416-417., sem pedig Pimodan, Georges: Erinnerungen aus den italienischen und ungarischen Feldzügen. Wien – Leipzig, 1851. (a továbbiakban: Pimodan) 120-122.

¹⁸ Az ütközet eddigi leírásait lásd Jellačić: Das Treffen bei Moor. KA AFA Karton 1821. HA. u. W-G. 1848-12-ad 222. Ennek szinte szó szerint átvett szövegét közli [Nobili, Johann:] Der Winterfeldzug 1848-1849 in Ungarn unter dem Oberkommando des Feldmarschalls Fürsten zu Windisch-Grätz. Wien, 1851. (a továbbiakban: Winterfeldzug) 74-81.; Hermann 1995. 118-121.; Klapka, Georg: Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849. Leipzig, 1851. I. k. 114-119.; Rüstow, Wilhelm: Az 1848-1849-diki magyar hadjárat története. I. k. Fordította Vértesi Arnold. Pest, 1866. 130-133.; Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848 és 1849. évi forradalom idejéről. Pest, 1868. I. k. 334-336.; Helfert, Josef Alexander: Der ungarische Winterfeldzug und die octroyirte Verfassung. (Geschichte Oester-

Kisbér közötti településeken állomásozott. A bán december 30-án pihenőnapot szándékozott tartani, de kisbéri főhadiszállásán arról értesült, hogy Perczel 8000-10 000 emberrel (más adat szerint 8000 gyalogossal, 6-800 lovassal és 24 löveggel) aznap reggel hagyta el a települést, s menetelt Móra. Zeisberg vezérőrnagy, a hadtest vezérkari főnöke ezután javasolta, hogy támadják meg az ellenséget, s – mint később Hess altábornagynak írta – „mérés határozottságú hadtestparancsnoka mindig kész arra, hogy az állam javán munkálkodjék, és némi felelősséget vegyen magára”.¹⁹ A főhadiszállását a kisbéri, Batthyány Kázmér tulajdonát képező kastélyban felütő Jellačićnak – nyilván a bábolnai sikeren is felbuzdulva – annyira megtetszett az ötlet, hogy még az éjszaka el akarta indítani csapatait, de tisztjei a csapatok fáradtságára hivatkozva lebeszéltek erről. Az is szóba került, hogy Mór „a hatalmas bakonyi erdőség közepén fekszik, ahonnan az ellenség a sötétség leple alatt a számunkra ismeretlen terepen könnyen kicsúszhat”.²⁰ Miután a tisztikar attól tartott, hogy Windisch-Grätz valamilyen ellenparancssal megakadályozza őket a támadásban, Jellačić megesküdtött, hogy biztosan az ellenség ellen vezeti őket, eléri Perczelt, akkor is – tette hozzá nevetve –, „ha Ázsiáig kell üldözni”. Aztán felemelte poharát: „Győzelmünkre! Azokra, akik holnap a harcban kitűnnek”. A válasz háromszoros, dörgő „Živio” volt.²¹ „Ha annyi vért eresztenek ki holnap Perczelből, amennyi bort bukására megittak, nem sok élet marad benne” – írta naplójába Hermann Dahlen, a bán segédtsíjtje.²²

Jellačić tehát kiadta tisztjeinek a másnapi menetparancsokat. Ulrich ezredesnek a 3. dragonyosezreddel és a bandériális huszárezreddel másnap reggel ¼ 5-kor kellett indulnia Móra, s e két lovasezred alkotta a Grammont-dandár elővédjét. Ottinger lovasdandárát utasította, hogy reggel 5 órakor Móra át Serédre induljon. Hartlieb hadosztályának egy

---

reichs vom Ausgange des Wiener October-Aufstandes 1848. IV.) Prag, 1876. I. k. (a továbbiakban: Helfert I.) 359-364. Gelich Rikárd: Magyarország függetlenségi harca 1848-49-ben. Budapest, é. n. II. k. 133-135.; Breit József: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. 2. kiadás. Budapest, 1930. I. k. 177-179.; Borus 1961. 671-675. Komoly helytörténeti anyagot is feldolgoz; Erdős Ferenc: A mezőváros az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc idején. In: Mór története. Szerkesztette: Farkas Gábor. Mór, 1977. (a továbbiakban: Erdős 1977.) 251-253.; Erdős 1998. 205-214. Népszerűsítő igényű helyi kiadvány: A móri csata. 1848 legutolsó ütközete. Szerkesztette: Benczik Jánosné. Mór, Radó Antal Könyvtár, 1988.

¹⁹ Jellačić – Windisch-Grätz, Mór, 1848. december 30. 684/op. KA AFA Karton 1821. HA. u. W-G. 1848-12-222. Fogalmazványa. KA AFA Karton 1959. Gouvernement in Wien unter Wellden. (a továbbiakban: GWW) 1848-12-25.; A másik adat Zeisberg december 31-én Hess altábornagyhoz írott levelében szerepel. 684/op. Másolat. KA Nachlässe. b/664. Nachlaß Hess. No. 142. Végül ugyanez az adat került bele Jellačić összefoglaló jelentésébe. KA AFA Karton 1821. HA. u. W-G. 1848-12-ad 222.; Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc iratai. (a továbbiakban: 1848-49.) 7/141a.; majd onnan a Winterfeldzugba, 74. Ugyanakkor Ottinger 1849. január 8-án a katonai Mária Terézia rend káptalanjához intézett kérelmében, valamint a Jellačić tisztjei által 1849. január 15-én kiállított bizonyítványban továbbra is 10 000 fő szerepel. KA MMTO F IV. O56/1.; KA MMTO F. IV. J. ad 35/1. Pimodan 119. szerint az adatok a Perczel hadtestéből a kiküldött járőrök által elfogottaktól származtak.

²⁰ Pimodan 119. Ez utóbbiból úgy tűnik, hogy Zeisberg beszélt le a bán az éjszakai támadásról.

²¹ Pimodan 119.

²² Dahlen 415-416.

dandárát és a tüzértartalékot szintén Móra, a másik dandárt Serédre indította.²³ A menet végül reggel 5 órakor indult meg.²⁴

A Jellačić-hadtest csapatainak harcrendje a következő volt.²⁵

gyalog-század	lovas-század	Alakulat	Parancsnok	Fő	ló	löveg
Grammont ezredes dandára						
6		1. (likai) határőrezred 3. zászlóalj	Budisavlijevich alezredes			
6		8. (gradiskai) határőrezred 2. zászlóalj	Urm őrnagy			
6		5. vadászzászlóalj	Liubimirecko alezredes			
18		<i>Gyalogság</i> ²⁶		2936		
	4	Banderiális huszárezred ²⁷		458	465	
	6	3. (Ferenc József) dragonyos ezred	Rudolf Ullrich von Helmschild alezredes, id. ezredparancsnok	642	646	
	12	<i>Lovasság</i>		1100	1111	
		2. hatfontos gyalogüte ²⁸	Jurosch hadnagy			6
		Összesen		4036	1111	6
Ottinger vezérőrnagy dandára²⁹						

²³ Fogalmazványok. Kisbér, 1848. december 29. KA AFA Karton 1897. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-12-145. Lásd még Ottinger – Mária Terézia rendi káptalan, Pest, 1849. január 8. KA MMTO F. IV. O. 56/1.

²⁴ Jellačić december 30-i jelentése Windisch-Grätznek. No. 684/op. KA AFA Karton 1821. HA. u. W-G. 1848-12-222.

²⁵ Lásd Jellačić hadijelentését. KA AFA Karton 1821. HA. u. W-G. 1848-12-ad 222.; HL 1848/49. 7/141a. A létszámadatok a Jellačić-hadtest december 12-i harcrendjéből valók. Uo. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. Karton 1897. 1848-12-36 1/2. Borus 1961. 674. szerint Jellačić hadteste Mór-nál túlerőben volt Perczelével szemben. Ezt a Winterfeldzug 75. oldalán felsorolt alakulatok becsült létszámára alapozza. (Ez a szabályozott létszámokon 8724 fő lenne.) Így azonban becsülése csak abban az esetben állná meg a helyét, ha a Hartlieb-hadosztály ténylegesen is részt vett volna az ütközetben.

²⁶ A december 12-i harcrendben szerepel még a 17. (2. román) határőrezred két százada is; a dandár akkori összlétszáma 3242 fő volt. Az alakulatok teljes létszáma 4360 fő lett volna, a 3242 fő kb. 74 %-os feltöltöttséget jelent. A két határőrszázad létszámát a szabályozott létszám 74 %-ával számolva levontuk az összlétszámból.

²⁷ Ennek a huszárezrednek – ellentétben a cs. kir. hadsereg „szabályos” huszárezredeivel, csak hat százada, s összesen három (ezredesi, alezredesi, őrnagy) osztálya volt. A december 12-i harcrendben csak az ezredesi és alezredesi osztálya szerepel létszámmal együtt. Az I. hadtest hadművelési naplójából tudjuk, hogy az ezredből csak két osztály volt ott az elővédnél. Operations Journal der kroatischen Armee, respective Ersten Armeekorps vom 10-ten Oktober 1848. bis 7-ten Jänner 1849. KA AFA Karton 1897. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-13-2. A harmadik, őrnagyosi osztály a Pozsonyban és környékén lévő Kempen-hadosztályhoz volt beosztva. Kempen – Bécsi tüzérdandár parancsnokság, 1848. december 28. 632/op. KA AFA Karton 1946. Division Kempen. 1848-12-24b.

²⁸ 1848. december 22-én még a 6. hatfontos gyü. KA AFA Karton 1897. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-12-97.

	6	6. (Wallmoden) vértesezr.	Fejérváry ezredes	720	720	
	6	7. (Heinrich Hardegg) vértesezr.	Sedelmayer ezredes	720	720	
	12	<i>Lovasság</i>		1440	1440	
		1. hatfontos lovasüteg	Bylandt főhadnagy	?	?	6
		5. hatfontos lovasüteg	Loschan főhadnagy	?	?	6
		Összesen		1440+?	1440+?	12
	2	3. (Szász király) vértesezred ezredesi osztálya	Baltheser ezredes	206	206	
18	26	Összesen		5682	2757	18

Az elővédet a banderiális huszárezred alkotta, e mögött a főhadiszállás és a Grammont-dandár haladt. Az Ottinger-dandár körülbelül egy mérföldnyi távolságban követte a menetet, amelyet szintén egy mérföld, másfél órányi távolságban a Hartlieb-hadosztály és a tüzértartalék zárt. Jellačić a 3. dragonyosezredet is az elővédhez rendelte, de az tévedés folytán késve kapta a parancsot, s csak az Ottinger-dandár beérkezését követően jelent meg a harctéren.³⁰

A magyar csapatokat reggel 6 óra tájban állították ki a móri piacterre, ahol „az akkori hideg miatt dideregve” álltak reggel 7 óráig.³¹ A hideget valamennyi visszaemlékező kiemeli, s kétségtelen, hogy az egy órányi fölösleges várakozás nem tett jót a katonák harci moráljának. 7 órakor jött a parancs, „ki-ki maga szállására menjen”, mire a legénység „nem minden zúgólódás nélkül, égve a harcvágytól”, szétoszlott. Fél 9-kor Halászi György, az 35. honvédszázalaj segédpap-közvitéze megkérte a református lelkészt, hogy harangoztasson istentiszteletre, s a honvédek egy részével a templomban imádkozva kérték „a magyarok istenétől” segedelmét. Ekkor megszólaltak az ágyúk.³² A sorakozóval lehetnek gondok, mert Péch József időskori visszaemlékezése szerint „amint húsz-harmincan a piacon összejöttek, azokból csapatot képeztek (akármiféle csapatbeli is volt) s azt küldték szaladva a község elé. A község előtt rendezkedtek a csapatok”.³³

²⁹ Ottinger december 18-án Rajkáról jelentette Jellačićnak, hogy egy osztály (két század) Hardegg-vertes Schwarzenberg altábornagy II. hadtestéhez van kikülönítve, a másik 5 osztály (tíz század) létszáma 1200 fő. Ennek alapján számoltuk ki a két vértesezred létszámát. KA AFA Karton 1897. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-12-76. (December 12-én a két ezred összlétszáma még 1348 fő volt.) Ottinger 1849. január 8-án a katonai Mária Terézia rend káptalanjához benyújtott kérelmében összesen 1500 főre teszi dandára létszámát. KA MMTÖ F. IV. O. 56/1.

³⁰ Jellačić december 30-i és dátum nélküli összefoglaló jelentése Windisch-Grätznek. Eredeti tiszta-
táza. KA AFA Karton 1821. HA. u. W-G. 1848-12-222., ad 222. – Jellačić jelentésével ellentétben az I. hadtest hadművelési naplója arról ír, hogy Jellačić a báni huszárezredet és a dragonyosokat még az Ottinger-dandár megérkezése előtt a saját centrumában állította fel. (Megjegyzendő, hogy a hadművelési napló csataleírásában nem ez az egyetlen téves adat.) KA AFA Karton 1897. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-13-2. A dragonyosok czredtörténete jótékony hallgatással siklik át a késés felett.

³¹ Halászi [György]: Moóri csata és fogságom. Esti Lapok, 1849. június 20. (a továbbiakban: Halászi)

³² Halászi

³³ HL 1848–49. Péch József visszaemlékezése.

A magyar csapatok felállítása a különböző források szerint a következő volt:³⁴

gyszd.	lszd.	Alakulat	Parancsnok	Ember	Ló	Löveg
Jobbszárny						
6		47. honvédszászlóalj	Gyika őrnagy	1200		
		1/2 hatfontos gyalogüteg	Mike hadnagy			3
Centrum						
6		48. honvédszászlóalj beregi század	Perczel Miklós őrnagy	1200 ³⁵		
	1	9. (Miklós) huszárezred 2. őrnagyi osztály 2. század	Szibenliszt százados?	110	110	
		1 hatfontos üteg	Turcsányi főhadnagy			6
Vezérletőrség						
	½	5. (Radetzky) huszárezred tartalék osztály	Beznák százados	34	34	
Balszárny						
6		35. honvédszászlóalj	Bangya őrnagy	1100		
6		50. honvédszászlóalj	Trangoss őrnagy	1300		
6		66. (1. pesti) honvédszászlóalj	Gózon százados	750		
	2	1. (Császár) huszárezred alezredesi osztály	Wepler százados	190	190	
	1	1. (Császár) huszárezred ezredesi osztály 1. százada	Scheiter főhadnagy	120	120	
	2	9. (Miklós) huszárezred 1. őrnagyi osztály	Horváth alezr.	220	220	
		1 hatfontos gyalogüteg	Schill főhadnagy			7
		6. hatfontos lovasüteg	Fischer százados	134	112	8
Tartalék						
	1	4. (Sándor) huszárezred ezredesi osztály 2. százada	?	94	94	
		Utászok	Hermann Schwarz hadnagy	?		
		Két egyfontos löveg		?		2
30	7 ½	Összesen		6452+ ³⁶	880+?	26

A Meszéna Ferenc őrnagy, vezérkari főnök vezette jobbszárnyon a 47. honvédszászlóalj foglalt állást. A Mórtól északra lévő szőlőhegy északi oldalán két hétfontos tarack és egy

³⁴ A harcrendet a feldunai hadtest december 29-i harcrendjében szereplő adatok, illetve a Perczel hadtest január 8-i harcrendje alapján állítottuk össze, s ezeket összevetettük a különböző csatléírásokban szereplő adatokkal. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) Kossuth Polizei Akten (a továbbiakban: KPA) 536., HL 1848–49. 8/413.

³⁵ A feldunai hadtest december 29-i kimutatásában 1200 fő szerepel. A zászlóalj létszáma november 20-án 965 fő (ebből szolgálatképes 896 fő) volt, ehhez kapott december 27-én 150, nagyobb részt vasi újoncot. A beregi század létszáma november-december fordulóján 222 fő volt. Hermann 1995. 72., 103.; Kedves Gyula: A 48. honvédszászlóalj története az 1848–49-es szabadságharcban, alakításától Budavár bevételéig. HK 1990. 2. szám (a továbbiakban: Kedves 1990.) 106.

³⁶ Thaly Zsigmond is 6500 főre teszi Perczel seregének létszámát. Komáromi Értesítő, 1849. január 12.

hatfontos sugárágyú állt fel Mike hadnagy vezetésével.³⁷ Ezek mögött állt a 47. honvédszászlóalj négy százada; a másik két század a Vértesnánára vezető úttól jobbra fekvő, kőkerítéssel körülvett átki csárdát szállta meg.³⁸ A jobbszárny biztosítására egy huszárszakszt különítettek ki.³⁹

A Perczel által személyesen vezényelt centrumban a bal szélén, a 48. honvédszászlóalj „egy homokbucka vályú út formába”, tőle balra az önálló beregi század állott.⁴⁰ A szabolcsiak állása a balszárny irányába annyira mély volt, hogy egyikük visszaemlékezése szerint „se nem láttunk, se nem hallottunk semmit, mi történik ott lent a csatatéren”.⁴¹ A kisbéri út melletti halmon a hatfontos gyalogüteg hat lövege, mögötte az 5. (Radetzky) huszárezred 34 főnyi különítménye, a 9. (Miklós) huszárezred egy százada foglalt állást.⁴² Az üteg állása sem volt különösebben előnyös: László Károly szerint a balszárny felől jövő lovasságot csak akkor vehették észre, amikor az 10-20 lépésnyire volt tőlük.⁴³ Jellačić hadijelentése kiemeli, hogy a magyar centrum csapatai fedett állásban voltak, míg az említett magaslat hosszanti bepillantást nyújtott a keskeny erdei útra, amelyen a cs. kir. csapatok előnyomultak.⁴⁴

A Gáspár András ezredes vezette balszárnyon az első vonalban, a gyalogság előtt a gyalogüteg 7 lövege, két félütegre osztva,⁴⁵ ezek mögött, a város mellett, a központtal egy vonalban jobbra az 50., balra a 35. honvédszászlóalj állott. A második vonalban a 66. honvédszászlóalj, három század Császár-, két század Miklós-huszárré és a 6. lovasüteg nyolc lövege foglalt állást. Valószínűleg ide vonult vissza az utászosztag is. Perczelnek volt két egyfontos lövege, amelyek állítólag tartalékban voltak.⁴⁶ A Sándor-huszárok egy százada való-

³⁷ Pordán 235.

³⁸ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban: OSZK Kt.) Oct. Hung 1421. Szabó Samu naplója szerint a 47. honvédszászlóalj jobbról balra századonként vonalban állott fel, az I. század állt a jobb szélén, a 6. a centrum mellett.

³⁹ Hermann 1995. 119.

⁴⁰ Mezősi Károly: Mihálka Endre 48-as honvédtiszt emlékiratából. HK 1956. 2. szám. (a továbbiakban: Mezősi) 201. Meszéna szerint a jobb szélén a beregiek álltak, a bal szélén pedig a 48. honvédszászlóalj.

⁴¹ OSZK Kt. Dudás Ödön: A magyar hadsereg tisztikara 1848-1849-ben. 477/v. folio. (a továbbiakban: OSZK Kt. Dudás-gyűjt.) Kralovánszky László levele, Nyíregyháza, 1884. november 29. 307/v. folio.

⁴² Meszéna szerint a centrum előtt az említett halomtól a szőlőhegyig húzódó árok mögött is 6 löveg állt fel, ez azonban nyilvánvaló lehetetlenség, mert Perczel seregének összesen 16 lövege volt, s ehhez járult a Horváth által hozott nyolc lövegből álló lovasüteg. Perczel seregének négy lövege ugyanis Szekulits dandáránál maradt. Lásd erre Perczel – Kossuth, Jánosháza, 1848. december 25. MOL KPA 520.

⁴³ Pordán 236.

⁴⁴ Jellačić: Das Treffen bei Moor am 30. Dez. 1848. 1821. HA. u. W-G. 1848-12-ad 222. Lásd még Wrede, Alfons Freiherr von: Geschichte des k. u. k. Mährischen Dragoner-Regimentes Albrecht Prinz von Preussen, Regent des Herzogtumes Braunschweig No. 6. Brünn, 1906. (a továbbiakban: Wrede) 490.

⁴⁵ Sass Jakab: Adatok. In: Vahot Imre – Gánóczy Flóris: Honvédek könyve. Pest, 1861. II. k. (a továbbiakban: Sass) 53-54.

⁴⁶ Hermann 1995. 120. A két egyfontos löveget Perczel említi december 19-én Lendváról küldött jelentésében is. MOL R 90. Kossuth Lajos iratainak időrendi része. No. 469., igaz, eszerint ezeken kívül volt 14 jól felszerelt, összesen tehát 16 ágyúja. December 22-i körmendi és 25-i jánosházai jelentésében 16 ágyút említ. Uo. No. 470. és MOL KPA 520. – Novemberi jelentéseiben hol 20, hol 22 löveget említ; november 25-én arról írt, hogy négy hatfontos félütege, 2 egyfontos lövege és 2 tízfontos tarackja van. Hermann 1995. 77. A logikus magyarázat csak az lehet, hogy a két egyfontos löveget nem számította be a 16 lövegebe, azaz Mórnál összesen 26 löveg volt.

szerűleg tartalékban volt. Meszéna állítólag megpróbálta rávenni Perczelt jelentősebb tartalék képzésére vagy kedvezőbb hadállás elfoglalására, de az erre nem volt hajlandó, „macsul öneszméjéhez ragaszkodott, sőt báró Meszénát agyonlövetéssel is fenyegette”. Mindez lehetne Meszéna utólagos mentegetőzése (hiszen mégis csak ő volt a hadtest táborkari főnöke), de Perczelt ismerve az eset nem tűnik valószínűtlennek.⁴⁷ Jellačić jelentése szerint ezt az állást egy, az erdő szélével párhuzamosan futó meredek és mély árok fedte.⁴⁸

Az élen haladó Grammont-dandár elővédje, a báni huszárezred alezredesi osztálya Sermage ezredes vezetésével⁴⁹ 8 óra tájban⁵⁰ ütközött Perczel előőrseibe, majd a Mórtól északra lévő erdőből kibontakozva, visszavetette Perczel elővédjét. A magyar utászok a főerőkhöz húzódtak vissza.⁵¹ Jellačić kimondottan előnyösnek látta a magyar fél állását. Ezért úgy döntött, hogy mivel mindössze három zászlóalj áll rendelkezésére, fedett állásban tartja erőit. Parancsot küldött Ottingernek, hogy amilyen gyorsan csak lehet, nyomuljon előre, s Hartliebnek, hogy ő is siessen. Jellačić terve az volt, hogy gyalogságával áttöri a magyar jobbszárnyat, elvágja a magyar fél visszavonulási vonalát, s a magyar balszárnyat lovasságával támadja meg.⁵² Közben Zeisberg vezérőrnagy, a bán vezérkari főnöke ágyúdörgés közepette „rettenthetetlen nyugalommal” szemlélte meg az ellenséges állásokat.⁵³

Jellačić az erdőben lassan előretolta gyalogságát, s a kisbéri úton megpróbálta előrevonni tüzérségét és a banderialis huszárokat is. Kísérlete azonban meglehetősen sikertelen volt. A magyar jobbszárnyon felállított hatfontos löveg tüzeiben az itt előnyomuló likai határőrzászlóalj által tervezett átkarolás elmaradt. A kisbéri út jobb oldalán az 5. vadászászlóaljat és a gradiskai határőrzászlóaljat toltta előre az erdőben.⁵⁴ A kisbéri úton előnyomuló lovasság és tüzérség is olyan tüzérségi tüzet kapott a balszárny egyik ütegétől, hogy jobbnak látta visszahúzódni az erdőbe mindaddig, amíg az Ottinger-dandár be nem érkezik. Emellett az erdő szélén lévő hidat a magyar tüzérség keresztűz alatt tartotta, s a cs. kir. tüzérség csak itt tudott kibontakozni az erdőből. A Grammont-dandár gyalogütegének ténykedéséről mind a cs. kir., mind a magyar források hallgatnak.⁵⁵

Az előnyomulási kísérlet visszaverése után Horváth őrnagy kérte Perczelt, hogy az 50. honvédszászlóaljat küldhesse az erdő kitisztítására. Végül is az úton az 50. zászlóalj 4-5. és a 35. zászlóalj 7-8. százada indult meg csatárlánccban.⁵⁶ Egyes adatok szerint a balszárnyon

⁴⁷ Meszéna

⁴⁸ Jellačić: Das Treffen bei Moor am 30. Dez. 1848. 1821. HA. u. W-G. 1848-12-ad 222.

⁴⁹ Jellačić – Windisch-Grätz, Pest, 1849. január 15. 196/D.K. KA AFA Karton 1930. Súdarmec unter Jellačić. (a továbbiakban: SAJ) 1849-1-5.

⁵⁰ Ezt az időpontot adja meg Jellačić két jelentése, KA AFA Karton 1821. HA. u. W-G. 1848-12-222., ad 222. és Thaly Zsigmond cikke. Komáromi Értesítő, 1849. január 12. Meszéna 7., Hermann 1995. 119. 9 órát ír. Pimodan 120. 9 órára teszi az első ágyúlövés elhangzását.

⁵¹ Hermann 1995. 119.

⁵² Jellačić: Das Treffen bei Moor am 30. Dez. 1848. 1821. HA. u. W-G. 1848-12-ad 222.; Pimodan 120.

⁵³ Jellačić – Windisch-Grätz, Pest, 1849. jan. 15. 196/D.K. KA AFA Karton 1930. SAJ 1849-1-5. Mindez, valamint a Zeisberg „belátásteli részletes intézkedéseire” történő hivatkozás cáfolja Helfert (Anhang 133-134.) azon állítását, hogy Zeisberg nem volt a csatátéren.

⁵⁴ Pimodan 120. Pordán 235. szerint a vadászok közül talált el egyet. Az üteg szerepét kiemeli Thaly. Ugyanakkor OSZK Kt. Oct. Hung 1421. Szabó Samu naplója 1./v. f. szerint az egész ütközet során „a mi részünkről mintegy 3 vagy 4, az ellenség részéről is mintegy annyi ágyúlövés tetetett”.

⁵⁵ Hermann 1995. 120.; Meszéna

⁵⁶ Halászi; Görgey István 1867. 38.; Görgey István I. 92. (Horváth János visszaemlékezése). Sass 53. szerint a jobb oldalon az 50., a bal oldalon a 35. honvédszászlóalj csatárai haladtak; Péch Jó-

álló hatfontos gyalogüteg két lövege és a lovasüteg is benyomult az erdőbe, Perczel hadijelentéséből viszont úgy tűnik, hogy csak egy fél lovasüteget vetett itt be.⁵⁷ A döntés meglehetősen szerencsétlennek bizonyult. A négy század előnyomulása közben a magyar lövegek hatókörébe került, s a tüzekek nem akarván saját gyalogságukra lőni, beszüntették a tüzet.⁵⁸ Jellačić ezt használta fel arra, hogy a kisbéri úton egy üteget előrevonja. A magyar századok csatárláncban benyomultak az erdőbe, de ott a túlerejű ellenséges gyalogság és az említett üteg keresztútjába kerülve, visszavonultak. A magyar roham visszaverésében különösen kitűntette magát az 5. vadászzászlóalj. Ennek Schnorbursch százados vezette 2. százada visszavonta előőrseit az erdő egy meghatározott pontjáig, majd ellenlökést intézett a magyar csatárok ellen. Az ismételt rohamok sikerrel jártak, s a magyarokat kiűzték az erdőből.⁵⁹ „...embereink nem értvén kötelességüket, vad futásnak iramlottak, alig voltam képes magam körül 50 embert tartani; nagy tűzbe voltam, valamint ágyú, úgy puska, századomból sokan mellettem elesetek, még végre a zászlóhoz jöttem” – írta a Hunyadi-zászlóalj egyik tisztje.⁶⁰ Az alakulat egy másik katonája szerint alig harmincan voltak együtt, amikor kiértek az erdőből.⁶¹ A 35. zászlóalj két százada viszonylagos rendben retirált, az 50. zászlóalj két százada visszavonulás közben részben felbomlott, részben fogásba esett. A kisebb szakaszokban visszavonuló (vagy inkább futó) két századot már csak részben lehetett rendezni; katonái Mór felé vették útjukat.⁶²

A jobbszárnyon és a centrumban álló magyar csapatok egyelőre csak látványosságként érzékelték az ütközetet. A szabolcsiakhoz frissen besorozott Mihálka Endre lelkesítő verseket szavalt társainak, mire azok a maguk kendőzetlen modorában „jelszavukkal” válaszoltak: „Döglött kutyának árokban a helye, ha ledől a garádjá, el van takarva! Ha ma meghalok a csatában, holnap nem lesz rá gondom!” Egy Miklós-huszár őrmester megkérdezte Mihálkát: „Barátom, önnek szerfelett jó kedve van, nem masírozik-e még ma a paradicsomba?” „Már az mindegy” – felelte röviden Mihálka, mire az őrmester tarsolyából egy üveg likórt vett elő, s megkínálta vele Mihálkát. Aztán kivett a tarsolyából egy fenőkövet, „mit a többiek is utánozván, és mikint a kaszások a kaszájokat a réten, úgy ezek a kardjokat nagy csörömpöléssel kezdték fenni”. A huszárok ugyanis érzékelték, amit a gyalogság még nem: ti. hogy rövidesen közelharcra kerülhet sor. A kard fenése nyilván egyszerre volt a bátorság fitogtatása s lelki felkészülés és felkészítés a harcra.⁶³

---

zsef emlékirata szerint jobb oldalon a 35., a bal oldalon az 50. honvédzászlóalj századai nyomultak előre. HL 1848–49.

⁵⁷ Pordán 235.; KLÖM XIII. 939.

⁵⁸ Meszéma; Perczel nyilván ezért is panaszkodott arra, hogy a lovasüteg nem akart lőni. KLÖM XIII. 939. Sass 54. szerint a balszárnyon álló üteg összesen háromszor lőtt.

⁵⁹ Schnorbursch százados – 5. vadászzászlóalj parancsnoksága, Bodajk, 1848. december 31. KA AFA Karton 1859. Armeec-Oberkommando Windisch-Grätz. (a továbbiakban: AOK W-G.) No. 1711.

⁶⁰ HL Personalia. Bíró Ignác hagyatéka. Bíró Ignác naplója. (a továbbiakban: Pers. Bíró Ignác naplója)

⁶¹ HL 1848–49. Péch József emlékirata.

⁶² Horváth János szerint csak az 50. zászlóalj vonult be az erdőbe. Görgey István 1867. 38.; Görgey István I. 92. A csatárlánc tényleges összetételére lásd Halászi No. 15., Bíró Ignác naplója, és Sass 53. Szintén csak az 50. zászlóaljat említi Hermann 1995. 120. Az erdei harcra lásd még Adatok Jalovics György, az első hatfontos ágyúüteg első ágyúja 11 hónapos és 32 csatás irányzója, később tűzmestere jegyzetéből. In: Honvédek könyve. Szerkesztette: Vahot Imre és Gánóczy Flóris. Történelmi adat-tár az 1848-diki és 1849-diki magyar hadjárattól. Pest, 1861. I. k. (a továbbiakban: Jalovics) 48.

⁶³ Mezősi 202.

Ottinger délelőtt 10 óra tájban kapta a parancsot, hogy siettesse meg menetét a csata-térre, s félórányi ügetés után a két vértesezredből álló dandár meg is érkezett.⁶⁴ Ottinger engedélyt kért az előtte lévő ellenséges állás kifürkészésére, amit meg is kapott. Miután felkapaszkodott egy magaslatra, ahonnan áttekinthette az úttól jobbra lévő magaslatokat, látta, hogy több honvédszászlóalj (valójában csak a 35. és 50. honvédszászlóaljok csatározó századai) rendetlenül vonul vissza. „A nap a miénk – kiálltotta Georges Pimodan századosnak – de előbb a magaslaton lévő üteget el kell foglalni”. „Hogyan?” – kérdezte Pimodan. „Felbomlott rendben (en debandade)” – válaszolta Ottinger.⁶⁵

A heves ágyútűzben Jellačić ekkor az erdő oltalmában ismét támadásra küldte a magyar jobbszárny ellen a likai, a balszárny ellen a gradiskai határőrszászlóaljat és az 5. vadászszászlóaljat. Ottinger a kisbéri úton előreküldte másfél lovasütegét. Az 1. lovasüteg fele az úttól balra foglalt állást, s magára vonta a magyar tüzérség tüzét; az 5. lovasüteg az úttól jobbra, a cs. kir. csapatok szélén felállva kezdte el lőni a magyar csapatokat.⁶⁶ A cs. kir. 1. lovasüteg másik fele a 7. (Hardegg) vértesezred mellett maradt. Ottinger e másfél üteg tüzének fedezetében az út jobb oldalán a Wallmoden-, bal oldalán a Hardegg-vértesezredet rendezte rohamra.⁶⁷ Ottinger lovasütegeinek tüzében a 66. zászlóalj megingott, majd – Perczel hadijelentése szerint – elfutott.⁶⁸

Ottinger ekkor érkezettnek látta az időt a támadásra, s futárt küldött Jellačićhoz. A bán azonban közölte vele, hogy előbb meg kellene várni a Hartlieb-hadosztály beérkezését.⁶⁹ Ottinger tíz perc múlva újabb futárt küldött, s közölte, attól tart, hogy a magyarok visszavonulnak, tehát támadásba kezd. A futár beérkezésének pillanatában már lehetett is hallani a kürtök rohamjelét.⁷⁰ Ottinger rendelkezése szerint a Wallmoden-vértések alezredek osztlányának Sternberg alezredes vezetésével rajrohamban a magyar centrumban lévő üteget kellett támadnia, míg az ezred ezredesi és őrnagyi osztlányai Fejérváry ezredes vezetésével az úttól jobbra, a magyar balszárnyon lévő lovasságot rohamozták.⁷¹ „A vértesezred dandár ügetésbe váltott, és eltűnt az első dombhát mögött – írja Jellačić egyik segédtsíjtje. Azután heves ágyútűz, majd mély, csak trombitászó által megszakított csend”. Maga a bán is

⁶⁴ Ottinger – Mária Terézia rendi káptalan, Pest, 1849. január 8. KA MMTÖ F. IV. O. 56/1. Jellačić jelentése és az I. hadtest hadműveleti naplója 10 óra körülre teszi Ottinger megérkezését. Jellačić: Das Treffen bei Moor am 30. Dez. 1848. 1821. HA. u. W-G. 1848-12-ad 222.; Operations Journal der kroatischen Armee, respective Ersten Armeekorps vom 10-ten Oktober 1848. bis 7-ten Jänner 1849. KA AFA Karton 1897. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-13-2.

⁶⁵ Ottinger – Mária Terézia rendi káptalan, Pest, 1849. január 8. KA MMTÖ F. IV. O. 56/1.; Pimodan 120.

⁶⁶ Wrede 491. Ottinger szerint az egész 1. lovasüteg az úttól balra nyomult előre. Ottinger – Mária Terézia rendi káptalan, Pest, 1849. január 8. KA MMTÖ F. IV. O. 56/1. Megjegyzendő, hogy a Hardegg-vértések ezredtörténete sem tud arról, hogy egy fél lovasüteg mellettük maradt volna. Valószínűleg ekkor csapott le az ágyúgolyó a szabolcsi zászlóalj soraiba, s a 6. század 1. szakaszának 3. sorából egyszerre három embert leütött, „kik azonnal szétmarcangolva szörnyet haltak, és mellettök többen elesetek a légsúlytól, az egész szakasz hullámmásban volt”. Mezősi 201.

⁶⁷ Dahlen 416.

⁶⁸ KLÖM XIII. 939.

⁶⁹ Ottinger – Mária Terézia rendi káptalan, Pest, 1849. január 8. KA MMTÖ F. IV. O. 56/1. Vö. Dahlen 416.

⁷⁰ Dahlen 416. A magyarok állítólagos visszavonulási szándéka szerepel Jellačić hadijelentéseiben, s bekerült előbb a Winterfeldzugba, majd onnan szinte valamennyi 19. századi összefoglaló munkába. A Jellačić tisztikara által 1849. január 10-én kiállított bizonyítvány szerint a magyarok akkor állították meg előnyomulásukat, s kezdték meg a visszavonulást, amikor észrevették a két vértesezredet. KA MTO F. IV. J. ad 35/1.

⁷¹ Ottinger – Mária Terézia rendi káptalan, Pest, 1849. január 8. KA MMTÖ F. IV. O. 56/1.

előrelovagolt, hogy a roham sikerét lássa. „Nem kétlem, hogy e pillanatban mindannyiunk idegei a legnagyobb mértékben feszültek voltak” – írja az idézett segédtsz. Rövidesen azonban megérkezett Pimodan százados, s közölte, hogy a roham sikerült.⁷²

A Wallmoden-vértesek Fejérváry ezredes vezette ezredesi és őrnagyi osztályai négyes sorokban törtek előre. Ezt látva a magyar balszárnyon álló fél 6. lovasüteg felmozdonyozott, s egy lövegét hátrahagyva, a 35. zászlóalj és az 50. zászlóalj rendezett maradékán átvágatva, Mór felé vette útját.⁷³ Perczel látta, hogy baj van, s Gáspár András ezredes vezetésével a balszárny lovasságát (hadijelentése szerint két osztályt, azaz négy századot, Meszéna szerint három osztályt, azaz hat századot) küldött a vértések ellen, „de ezen osztályok a nagy tömegtől megrettenve, visszaszaladtak”.⁷⁴ A megfutás azonban csak részleges volt: valószínűleg csak a Császár-huszárok legénységi állományára értendő. A huszárok rohama akkor indult meg, amikor még csak a vértések ezredesi osztálya első századának élén haladó 1. szakasz sorakozott fel a rohamhoz. Ezt a szakaszt gróf Rudolf Schaffgotsch százados, osztályparancsnok vezette, s igencsak megszabdalták. Schaffgotschnak csak annyi ideje volt, hogy rohamot vezényeljen, de aztán a Kun Béla Császár-husár hadnaggyal vívott párvialdalban elesett. Maga Kun is megsebesült és fogságba esett. Frank Károly főhadnagy két vértést vágott le, és súlyos sebesülten esett fogságba. A báró Lafferte százados és Friedrich Yates főhadnagy vezette további szakaszok – ha az ezredtörténeteknek hinni lehet – tisztjeik lelkesítő felhívásainak hatására mindaddig ellenálltak, amíg az osztály többi része be nem érkezett. Lafferte a viadalban 14 kardvágást kapott, s félholtan maradt a csatatéren.⁷⁵ A Császár-husároktól súlyosan megsebesült maga Wepler Ágoston százados, az

⁷² Dahlen 416–417.; Pimodan 122.

⁷³ A lovasüteg lövés nélküli megfutására lásd Perczel – Kossuth, Seregélyes, 1848. december 31. KLÖM XIII. 939. (Perczel szerint az üteg két lövege az ütközet kezdetén lőni sem akart.); Waldapfel II. 413. (Perczel Miklós – Csány László, Csákvár, 1848. december 31.); Porlán 235., Bangya János: Aufzug. (1849. január 3.) Adlerstein, Johann Janotyckh von: Archiv des ungarischen Ministerium und Landesvertheidigungsausschusses. Altenburg, 1851. III. k. (a továbbiakban: Janotyckh III. [Bangya]) 641.; Sass 54. Thaly Zsigmond szerint Perczel az ellenséges nehézlovasság támadásának ellensúlyozására küldte előre a lovasüteget, s az előnyomulva, kezdetben sikeresen lötte az ellenséget, de egy negyedóra múlva, nem tudni miért, elhagyta a csatatert, s az ellenséges nehézlovasság támadása ezután bontakozott ki. Komáromi Értésítő, 1849. január 12. A lovasüteg megfutását kiemeli Hermann 1995. 120. is.

⁷⁴ KLÖM XIII. 939.; Meszéna; Jalovics 48–49. A három osztály lovasság lehetett a Császár-husárok három, a Miklós-husárok két és a Sándor huszárok tartalékban álló egy százada. Horváth János szerint a Hunyadi-zászlóalj szétrobbanásakor „részünkön lovassági támadás lőn parancsolva az egész vonal hosszában; és pedig jó sikerrel: mert ágyúinkat egynéhány leszerelt darab kivételével megmentettük”. Görgey István 1867. 38–39.; Görgey István I. 92.

⁷⁵ Kun Béláról lásd saját visszaemlékezését: HL Abszolútizmuskori iratok. 229. csomó. Az olaszországi magyar légio iratai. D. fasc. 12-13. Eötvös Károly: A hős. In: A nagy év. Budapest, 1905. 195-200., Eötvös Károly: Szilveszter reggelén. In: Emlékezősek. Budapest, 1901. 189-194. (tívesen Württemberg-huszárnak írja Kun Bélát). Schaffgotsch elestére és Lafferte-re lásd még Wrede 492.; Kovařík, Othmar: Chronik des österreichischen sechsten Kürassier-Regiments 1701-1867. Derzeit Dragoner-Regiment Albrecht Prinz von Preussen Nr. 6. Berlin und Leipzig, 1904. II. k. 87-94. (a továbbiakban: Kovařík II.) 95. (Ezek „több szablyavágást” említenek.) Meglehetősen zavaros leírással szolgál Schaffgotsch elestéről Kacziány Géza: Új adatok a móri csatáról. (Pettkó Béla leveléből.) Magyarország, 1916. április 19. No. 110. Franka és Kunra lásd az 1. huszárezred kitüntetettjeinek származási és szolgálati leírását, Nagyvalkász, 1849. június 3. MOL H 75. Honvédelmi Minisztérium. Általános iratok (a továbbiakban: HM Ált.) 1849:23909. Lafferte-re lásd még Dahlen 417.

alezredesi osztály parancsnoka is.⁷⁶ Valószínűleg ez a szakaszonként történő beérkezés lehetett az oka annak, hogy a huszárok – újabb és újabb ellenséggel találkozva, s közben a roham lendületét elveszítve, hátrálni kezdtek, illetve megfutottak.⁷⁷ A vértések őrnagyi osztályából csupán az 1. század 7. szakasza vett részt a küzdelemben.⁷⁸

A 6. lovasüteg másik fele és a Schill főhadnagy vezette hatfontos gyalogüteg megpróbált ellenállni. A lövegek – a küzdelmet a szakember szemével figyelő László Károly szerint „jó vezénylő hiányában igen rendetlenül s céliránytalanul, s keveset s azt is kevés sikerrel lőttek”.⁷⁹ Am az ütegek fedezetére rendelt Császár-huszárok megfutottak, s a másik fél lovasüteg is követte Mór felé az előbbit. Erre a hatfontos gyalogüteg is felmozdonyozott, s megindult Mór felé.⁸⁰ Közben a 35. és 50. zászlóalj is hátrálni kezdett. Bangya János őrnagy ugyan „szellemi s anyagi jutalommal” biztatva lelkesítette a 35. honvédszászlóalj vitézeit („ez utóbbi a győzelmünk után 200 akó bor és minden honvédnek őrmestertől lefele 2 pengő forintból állt”), de sikertelenül. A két zászlóalj „mint megrettent nyáj” futott szét, „s lett fegyverelhányás a csatamezőn”. Itt esett fogságba a 35. zászlóalj Schwarz főhadnagy vezette két százada.⁸¹ A zászlóalj egy töredéke Andorffy Károly százados vezetésével a város túlsó szélén még megpróbált ellenállni, de aztán menekülni kényserült.⁸²

Eközben a Wallmoden-vertések alezredesi osztálya a Perczel vezette centrumra vetette magát. Ottinger arra utasította Sternberget, hogy raj-rohamot vezényeljen, azaz felbomlott, ne pedig zárt rendben vigye előre vérteseit. Az itt álló magyar gyalogüteg jobbra húzódott, keresztútba vette a támadókat, de kartácstüze állítólag a vértések feje fölött zúgott el.⁸³ Az ágyúfedetként szolgáló Miklós-huszárszázad oldalba kapta a vérteseket,⁸⁴

⁷⁶ Perczel hadijelentése szerint Wepler osztályparancsnokkal együtt „egy tiszt, egy őrnagy és három tizedes ment utána”. (Az őrnagy itt a Wachtmeister, azaz az őrmester fordítása.) KLÖM XIII. 939. Weplerre lásd még MOL H 115. Görgei Artúr iratai. I. doboz. április 1. d. sz.

⁷⁷ Vö. Dahlen 417.

⁷⁸ A páratlan számú századokban a páratlan (1., 3., 5., 7.), a páros számú századokban a páros számú (2., 4., 6., 8.) szakaszok szolgáltak. Wrede 492.

⁷⁹ Pordán 235.

⁸⁰ Sass 54.

⁸¹ Halászi György szerint „szétfut előbb a Hunyadi s Prinz Preissen [sic!], s majd később az egész tábor futásnak eredt”. Mivel a Perczel-hadtestben egyetlen zászlóalj sem szolgált a 34. (Porosz herceg, németül Prinz von Preussen) gyalogezredből, valószínűleg azokról a volt sorozredi katonákról van szó, akik 1848. szeptember 16-19. között álltak át az említett gyalogezred Pesten lévő 2. zászlóaljából a Zrínyi-szabadsapatba, s az idézet szerint megtartották korábbi egyenruhájukat, sőt nagy valószínűséggel önálló századot alkottak a 35. zászlóaljon belül. Lásd erre Urbán 1991. 98-99. és Urbán Aladár: Batthyány Lajos miniszterelnöksége. Budapest, 1986. 686-687. A Porosz herceg gyalogezredet említi Jellačić kitüntetési előterjesztése is. 196/D.K. KA AFA Karton 1930. SAJ 1849-1-5. – Hozzáteendő, hogy Horváth János őrnagy december 27-én jelentette, hogy Mezőörsön csatlakozott hozzá a 34. (Porosz herceg) gyalogezred Győzcy Vince vezette 1. zászlóaljának egy százada. Elképzelhető lenne tehát, hogy ez a század is ott volt a harcrendben, de ezt egyetlen szemtanú sem említi. Ugyanakkor a 34. gyalogezred 1. zászlóalja az 1849. januári harcrendekben mindenütt hat századnyi állománnyal szerepelt. MOL Görgey-lt. MOL Görgey-lt. b/31. fasc. Az 1848/9. magyar feldunai, utóbb VII-ik hadtest (Móga, Görgei Artúr, Gáspár, Pöltenberg tábornokok) eredeti igtatókönyve [sic!] (a továbbiakban: Iktatókönyv) No. 333.; MOL H 2. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány és kormányzóelnökség iratai. (a továbbiakban: OHB) 1849:379. (január 13.); uo. 1849:614. (január 15.); Hermann 1995. 137. (január 18.)

⁸² A 35. zászlóaljról lásd Sass 54.; Halászi

⁸³ Pimodan 120.

⁸⁴ Mezősi 203. A centrumban történetekre lásd még Kovařík II. 94. Wrede 491.; Kedves 1990. 107-109., Mezősi 201-207., Waldapfel II. 413-414. (Perczel Miklós levele); OSZK Kt. Oct. Hung. 441. A szabadságharcra és az 1859-1860. mozgalmakra vonatkozó levelezés. „A Bereg

így kénytelenek voltak megállni. Elkeseredett küzdelem kezdődött. A vértések magát Perczelt is 20 lépésnyire megközelítették. A rohamban kitüntette magát Zastavnikovič főhadnagy és Pimodan gróf, százados is.⁸⁵ A Sternberg által személyesen vezetett 14 vértés az üteg közelébe jutott; az első löveget maga Sternberg foglalta el, a másik hármat az öt sebesen követő vértések, köztük Georges Pimodan százados.⁸⁶ Pimodan levágott egy szekérszt a lováról, ebben a pillanatban emlékirata szerint egy fél huszárszázad vette közre. Pimodan ledöfte a huszárokat vezető tisztet, de még ki sem húzhatta a kardot a sebből, amikor a huszárok körülvették, karon és nyakon ragadták. Pimodan egyik támadója arcába vágott, miközben csak úgy záporoztak rá a kardvágások. Elkeseredetten sarkantyúzta lovát, amely végre kiszabadította őt a huszárok közül. Pimodan egy fej-, egy homlok- és egy vállvágást kapott, s csak nagy ügyel-bajjal tudott kimenekülni a küzdelemből.⁸⁷ A másik két magyar löveg és a fogatolás nagy része elmenekült. A 48. zászlóalj és a bal oldalán álló beregi század tömeget alakítva, sortűzzel verte vissza a rohamot, sőt, ideiglenesen a három löveget is visszavették a vértesektől, de lovak hiányában nem tudták azokat elvontatni. A negyedik löveget Perczel Miklós Mór felé indította.⁸⁸ Két vértés megpróbálta elvenni az alakulat zászlaját, de egyiküket lelőtték, a másik elmenekült. A katonákat „fogytig” lelkesítette friss parancsnokuk, Perczel Miklós, „hogy meg ne szaladjunk, mert mind elveszünk”.⁸⁹

Az újabb támadásnak azonban már nem tudtak ellenállni. Annál is inkább, mert Ottinger az üteg elvételét látva, előre rendelte a Hardegg-vérteszereget is, sőt, már Mór irányából is közeledtek a balszárnyat szétzúzó Wallmoden-vértések, Perczel Miklós (Mihálka szerint Patay István) zárt rendben elrendelte a visszavonulást. Az élen a legjobban felszerelt beregi század haladt. A Mór felől közeledő vértések élén haladó tiszt „tisztá magyarsággal” fegyverletételre szólította fel a zászlóaljat, de a két első század sortűzet adott, mire

---

megyei önkéntes gyalog századnak az 1848/49-iki szabadságharczban működése” (a továbbiakban: Beregi csapat) 4-5. f.; HL Abszolútizmuskori iratok. Pesti cs. kir. haditörvényszék. 1851-10/49. Perczel Miklós pere. 620-621. folio, Dézsi András, Kis János és Kiss Sámuel vallomása. Victorin, Josef: Geschichte des k. k. siebenten Dragoneer-Regimentes Wilhelm von Braunschweig von seiner Errichtung 1663 bis Ende Mai 1879. Wien, 1879. 301-314. (a továbbiakban: Victorin) 315-216. (1848-49-ben 7. vérteszere.) Megjegyzendő, hogy Wrede munkája szerint a 34. (Porosz herceg) gyalogezred egy zászlóalját kényszerítették volna menekülésre a Wallmoden-vértések. Ez már csak azért is lehetetlen, mert e gyalogezrednek egyetlen zászlóalja sem szolgált Perczel hadtestében. 2. zászlóalja két nappal korábban Bábolnánál esett fogásba, 1. zászlóalja a feldunai hadtestben, 3. zászlóalja pedig a bácskai hadtestben szolgált. Mindezt azonban utólagos tisztelgésnek tekinthetjük a 48. zászlóalj és a beregi század teljesítménye előtt.

⁸⁵ Jellačić – Windisch-Grätz, Pest, 1849. január 15. 196/D.K. KA AFA Karton 1930. SAJ 1849-1-5. Lásd még erre az alezrecesi osztály tisztjeinek Pesten 1849. január 5-én és Ottinger ugyanott január 8-án kiadott bizonyítványát, KA MMTO F. IV. S. 341/1.; és Zastavnikovič 1858. március 5-én Zágrábban beadott szolgálati leírását. KA Nachläße. B/947. Nachlaß Zastavnikovič.

⁸⁶ Sternberg – Mária Terézia rendi káptalan, Pest, 1849. január 8. KA MMTO F. IV. S. 341/1. Hermann 1995. 120.

⁸⁷ Pimodan 120-121.

⁸⁸ Perczel Miklós – Csány László, Csákvár, 1848. december 31. hajnali 4 órakor. Waldapfel II. 413.

⁸⁹ HL Abszolútizmuskori iratok. Pesti cs. kir. haditörvényszék. 1851-10/49. Perczel Miklós pere. 620/v. folio, Kiss Sámuel vallomása. Noha a vallomás hadbíróági vizsgálat céljára készült, a vallomástevő érezhető lelkesedéssel mondta: „Szóval, jó vezérünk volt, lelkesített bennünket fogytig, de szavait éppen nem tudhatom, mert a zajban nem is hallhatta az ember, főképp, aki tőle távol esett.”

a vértések is meghátráltak. A zászlóalj a városba már nem vonult be, hanem „hányd el, vesd el magad, a sövényeken keresztül fel a szőlőhegyre” vette útját.⁹⁰

A vértések rohama elszakította a 48. zászlóalj 6. századát, amely felbomolva, a városon keresztül, Csákvár felé menekült, s a város széli kápolnánál sortűzet adva az üldöző vértésekre a szőlőhegyek felé vette útját.⁹¹ A zászlóalj előőrson volt, 32 főnyi szakasza is a városba szorult, s miután a városba már minden oldalról kezdett benyomulni az ellenséges gyalogság, az egyik utcán előttük álló vértéseket rohamozták meg. „...szuronyunk hegyével piszkálva a zúzmarával bevont szegény lovak fejét, nyitottunk magunknak annyi nyíllást, hogy egyenként és egymást követve a vácogó lovak közt, majd ahol sűrűbb volt a ló, és utat nem nyerhettünk, a lovak alatt és lábai közt elmenekülhettünk egy szűk sikátorba, ahonnan aztán minden ellenállás és bántalom nélkül mehettünk tovább” – írta egyikük. A történet ugyan valószerűtlennek látszik, ám mégis megeshetett. Annál is inkább, mert a korabeli „Szuronyvítan” kimondottan tiltotta a szembenálló lovas lovának szűgyön szúrását, „mivel ezáltal a lovat megsebesítné ugyan, vagy tán meg is ölné a katona, de a roskadás alatt súlyától földre teríttetnék s magát a viadalra képtelenné tenné”. A gyalogosnak ilyen esetben lehetőleg a lovas bal oldalát kellett megtámadnia.⁹² A szabályzat nemigen számolt a gyalogság által a lovasság ellen indított támadással, de éppen ez tette lehetővé, hogy a lovasságot is meglepetésként érje egy ilyen akció. Az egyes sorban előretörő gyalogságnak, ha kellő gyorsasággal nyomult előre, csak két lovassal kellett számolnia, amelyek közül az egyik – a gyalogosok jobb oldalára esvén – nem használhatta kardját, a másik csapásait pedig hátrítani lehetett. Az említett szakasz krónikása szerint „a megdermedt vértéseknek sem volt annyi erejük, hogy a kardot kezelhették volna”, s talán azért is engedték át őket, mert azt gondolták, „hogy soraikon azért törünk át, hogy magunkat megadva, fegyverünket lerakjuk, s azt annál inkább gyaníthatták, mert egyikünknek sem volt kedve és ereje a szúráshoz”.⁹³

Külön vonult vissza Csákvár felé – a vértéseken áttörve – a beregi csapat is.⁹⁴ A 48. honvédszászlóalj másik öt százada Perczel Miklós őrnagy vezetésével rendben vonult vissza Csákvárig, ahol vagy 3-4 századra menő, más alakulathoz tartozó menekülővel Karger Ferdinánd alezredes dandárához csatlakozott.⁹⁵

⁹⁰ OSZK Kt. Dudás-gyűjt. Kralovánszky László levele, Nyíregyháza, 1884. november 29. 307/v-308/r. folio.

⁹¹ Mezősi 204. A szabolicsiak hősiességét az ütközetből megmenekült sebesültek is kiemelték: „...talán mind elvesztek volna vagy elfogták volna őket, ha egy szabolicsi zászlóalj előbb a városba, utóbb a szőlőbe bevénén magát, az üldözőstükre előnyomuló lovasságot vissza nem verte volna, miáltal a sereg többi része időt nyert rá, hogy elvonulhasson és magát rendbe szedhesse”. „Naplójegyzetei Krasznay Péter kemecsei lakosnak...” Visszaemlékezések 1830-1861. A szöveget gondozta Forrai Ibolya és Árva Judit. A bevezetőt írta és a névmutatót összeállította: Benda Gyula. Negyvennyolcas Idők I. Budapest, 1998. 70. Hasonló elismeréssel szól róluk Halászi György „Jelen látvány volt a szabolicsiak közül néhány bátor s elszánt honvéd, mint húzta a velek dacolt s erejükön kifogott nehéz ágyút”.

⁹² Gál Sándor: Szuronyvítan a gyalogság számára, ti. a puskának vízfegyvergyanánti használata gyalog és lovas ellen. Pest, 1848. 21-22.

⁹³ Kárpáti Nagy Benő: Egy honvéd albuma. Nagyvárad, 1887. 22-33. (a továbbiakban: Kárpáti Nagy) 29-30. A kis csapat estére elérte Székesfehérvárt, de előreküldött társuk azzal a tudósítással sietett vissza, hogy a város tele van ellenséggel, s végül 14 órai menetelés után a városon kívül, a székesfehérvári kanonok szőlőpajtájában éjszakáztak, ahol a gazdatiszt fél órán keresztül „rajcsúrozattatta és tornászattatta őket”, hogy a hideget kiűzze tagjaikból.

⁹⁴ OSZK Kt. Beregi csapat 4/v. f.

⁹⁵ Perczel Miklós – Csányi László, Csákvár, 1848. december 31. reggel 4 óra. Waldapfel II. 413.

A Miklós-huszárok két százada Horváth János vezetésével a balszárnyról visszavonuló gyalogüteg elébe került.⁹⁶ Ekkor azonban egy huszártiszt (Gáspár András vagy Horváth János)⁹⁷ elkialtotta magát: „Álljunk meg fiúk, mert így egy sem menekül meg”. Így a Sándor-⁹⁸ és a Miklós-huszárok visszafordultak, s az üldöző vértésekre vetették magukat. A harcban különösen kitűnt Mjk József kapitány, századparancsnok.⁹⁹ A Wallmoden és az időközben beérkező Hardegg-vértések Mór bejáratánál beérték a gyalogüteget, s az irtózatos tolongásban húszt fő kivételével egész személyzetét elfogták vagy levágták.¹⁰⁰ Egy löveget, amelyen még ott ült két tüzér, megpróbáltak visszafordítani, de az utca olyan keskeny volt, hogy négy lóval nem lehetett benne megfordulni. A tüzekek és szekereszek azonban annál nagyobb energiával ügettek tovább. Ekkor a vértések elébük kerültek, mire ott termett három Miklós-husár, négy vértest levágtak, s kimentették az ágyút.¹⁰¹ A huszárok küzdelme tehát nem volt hiábavaló. Súlyosan megsebesült gróf Berchtold Wallmoden-vértes hadnagy,¹⁰² könnyebben Fejérváry ezredes (pisztolylovástól¹⁰³) és Cahusak hadnagy. A Wallmoden-vértések őrnagy-i osztályának zászlótartó tizedesét a magyar huszárok levágták, s Josef Krpon helyettes zászlótartó, valamint Franz Nickel és Hrabal közvitéz tudta csak a zászlót ismét visszaszerezni.¹⁰⁴ A magyar huszárok közül a Friedrich (Frederic) Yates főhadnaggal vívott párviadal után 17 vágásból eredt 34 sebbel maradt a csataterén Tisza László, a Miklós-huszárok főhadnaga, Gáspár ezredes segédtsíztje.¹⁰⁵ A 6. lovasüteg megmaradt hét lövegéből egy sem, és a Schill-féle gyalogüteg hét lövegéből csak egy esett az ellenség kezébe.¹⁰⁶

A városba közben egymás után érkeztek be a 35. és 50. honvédszászlóalj futó katonái is. Az 50. zászlóalj egy harmincfőnyi osztaga a város szélén lévő árokban foglalt rögtönzött tüzelőállást, s sortűzzel üzte el az üldöző, valószínűleg Hardegg-vértéseket, majd bevetette magát a városba. Itt egy újabb ellenséges lovascsapattal került szembe, amelyre megint sor-

⁹⁶ Tisza László életrajza szerint Horváth huszárait Gáspár rendelte a szélső balszárnyon álló Császár-huszárszázad mellé. 1848–49. Történelmi Lapok, 1892. február 1. 5.

⁹⁷ Sass 54. Répásy Mihályt említi, de ez téves, hiszen Répásy vezérőrnagy ekkor már a tartalék hadtest parancsnoka volt. A két század Miklós-husár parancsnoka Horváth János őrnagy volt; Perczel hadijelentésében azonban Gáspár Andrásnak tulajdonít hasonló szerepet. KLÓM XIII. 939. Halászi György szerint „hogy a 7000-8000 főnyi táborból csak ennyi, és nem 24, hanem csak 6 ágyú vétetett el, annak dicsősége derék őrnagy Gáspár úr és bátor huszársíjtjei (kivéven a Császár-huszárokat, mint akikről állítják, hogy idő előtt megfutottak) – s a beregi századé”.

⁹⁸ Meszéna

⁹⁹ MOL HM Ált. 1849:23268. (kitüntetés-i előterjesztés)

¹⁰⁰ Sass 54.

¹⁰¹ Jalovics 49.

¹⁰² Berchtoldnak Leopold Jatloukall közvitéz adta át a lovát, s kísérte a kötözőhelyre. Fejérváry ezredes – Hadseregparancsnokság, Abony, 1849. február 25. KA AFA Karton 1825. HA. u. W-G. 1849-2-255. Ezért Fejérváry javasolta vitézségi éremmel való kitüntetését; a kérést Ottinger és Jellačić is pártolta. Az ezredtörténetben nincs nyoma kitüntetésének, de a hőstettnek sem.

¹⁰³ Jellačić – Windisch-Grätz, Pest, 1849. január 15. 196/D.K. KA AFA Karton 1930. SAJ 1849-1-5.

¹⁰⁴ Fejérváry ezredes – Hadseregparancsnokság, Abony, 1849. február 25. KA AFA Karton 1825. HA. u. W-G. 1849-2-255. Ezért Fejérváry javasolta vitézségi éremmel való kitüntetésüket; a kérést Ottinger és Jellačić is pártolta. A kitüntetését meg is kapták. Kovařík II. 97.

¹⁰⁵ Tisza Lászlóra lásd 1848–49. Történelmi Lapok, 1892. 5. és Halászi (ő írja, hogy szép volt látni „Tisza hadnagy és egy angol-osztrák tisztnek egymással vívását, egyenlő erejüket s bajnokságukat”; ez a tiszt pedig csak Yates lehetett). Török 84. szerint a két sebesült tiszt „szépen karongva egymást, besétáltak a katonái kórodába, és ott egymás mellett két ágyat elfoglaltak”. A történet szép, de valószínűleg nem igaz, mert Pimodan szerint Tiszát félhalottként szedték fel a csatamezőn.

¹⁰⁶ A huszárok hősiességét kiemeli Meszéna; Pordán 235-236.; Török 84. és Thaly is.

tüzet adott. A lovasok megfordultak, a Hunyadiak olyan gyorsan futottak utánuk, hogy a lovak között átbújva jutottak be a nyitva lévő udvarokba.¹⁰⁷ Perczel később – nyilván más menekültek beszámolóí alapján – azt írta, hogy a 35. és 50. honvédszászlóalj katonái „a városban még keményen verekedtek és sokat lelőttek az ellenségéből”.¹⁰⁸ Az 50. zászlóalj egy kisebb csoportja a templomnál védekezett, de többségüket levágták vagy elfogták.¹⁰⁹ A városban folyó küzdelem hevességét jelzi, hogy a Hardegg-vertések lóról leszállva, egyesével, „kegyelmet nem adva, rettenetes mészárlásban” tisztították meg a házakat a rájuk lövöldöző honvédektől. Ennek során Staufer alezredes alól kilőtték a lovát, de felugrott, s biztatta katonáit: „Csak előre, gyermekeim! Mindjárt jövök!”. Elvesztette a lovát Boxberg báró, főhadnagy is. Doser hadnagy pánccélját golyó ütötte át. A Hardegg-vertések ezredtörténete szerint minden sarokból és ablakból, minden padlásról lőtték őket, ugyanakkor szemérmesen hallgat veszteségeikről, csupán nyolc agyonlőtt lóról és két sebesültről számol be. Jellačić állítólag külön meg is dicsérte őket: „Nincs példa arra a hadtörténelemben, hogy egy, az ellenségtől megszállt helységet vertések vettek volna be. Köszönöm nektek különleges bátorságotokat és ragyogó vitézségeket”.¹¹⁰ A Hardegg-vertések az ütközet folyamán összesen 300, a város megtisztításába bekapcsolódó báni huszárok csak a városban 248 foglyot ejtettek.¹¹¹

Ugyanakkor Jellačić hadijelentése szerint a város teljes megtisztítását csak a likai zászlóalj végezte el.¹¹² A műveletben részt vett a gradiskai határőrszászlóalj is, s Thanasia Jovanović nevű tizedese egymaga 14 foglyot ejtett az egyik házban.¹¹³ Nagy számú foglyot ejtett „részint heves ellenállás után, részint könnyen” az 5. vadászszászlóalj 2. százada is.¹¹⁴ Ugyanakkor Jellačić hadijelentésének egy némileg rejtélyes (vagy nagyon is árulkodó) megfogalmazása szerint „a kiterjedt Mór községben hemzsegett a menekülő ellenség, és nem volt tanácsos késedelem nélkül a három kifáradt zászlóaljjal oda bevonulni, mivel legfeljebb egy órán belül a Hartlieb-hadosztály várható volt, és csak akkor nyomultunk be Mórba, ahol e pillanattól kezdve minden harcnak vége volt”. Azaz a városba szorult ma-

¹⁰⁷ HL 1848–49. Péch József emlékirata.

¹⁰⁸ KLÖM XIII. 940.

¹⁰⁹ Helfert I. 362.

¹¹⁰ Jellačić – Windisch-Grätz, Pest, 1849. január 15. 196/D.K. KA AFA Karton 1930. SAJ 1849-1-5. Victorin 314-315. Ebből úgy tűnik, hogy a magyar gyalogsággal, illetve a város megtisztításával csak a Hardegg-vertések foglalkoztak, a Wallmodenek csak átvágtattak a városon. – Friedrich Heller von Hellwald visszaemlékezése szerint a cs. kir. lovasság figyelmen kívül hagyta a régi lovasszabályt, behatolt a településre, és emiatt szenvedett jelentős veszteséget. A küzdelemben szerinte a városka lakói is részt vettek. KA Nachläße. B/801. Nachlaß Heller-Hellwald. No. 5. Denkwürdigkeiten aus dem Leben eines österreichischen Generals. 214. iv. Vö. Dahlen 417.

¹¹¹ Jellačić – Windisch-Grätz, Pest, 1849. január 15. 196/D.K. KA AFA Karton 1930. SAJ 1849-1-5.

¹¹² Jellačić: Das Treffen bei Mór am 30. Dez. 1848. KA AFA Karton 1821. HA. II. W-G. 1848-12-ad 222.; HL 1848–49. 7/141a. Helfert I. 362. szerint Staufer kérésére egy zászlóalj varasdi határőr vonult a város megtisztítására, nagy örömmel, mert abban reménykedtek, hogy rabolhatnak. A varasd-kőrösi, illetve a varasd-szentgyörgy határőrezred 3. zászlóaljai a Hartlieb-hadosztály Kriegerndandárában szolgáltak. Winterfeldzug 8. Ha Helfert adata megállja a helyét, a város végleges megtisztítására valóban csak a Hartlieb-hadosztály megérkezése után került sor. (Helfert használta egy, a bán főhadiszállásán tartózkodó személy kéziratát. Uo. Anhang, 133.)

¹¹³ Jellačić – Windisch-Grätz, Pest, 1849. január 15. 196/D.K. KA AFA Karton 1930. SAJ 1849-1-5. az illetők nyilván meg akarták magukat adni, a tizedesnek tehát szerencséje volt. Jellačić február 4-én ismét megemlékezett Jovanović érdemeiről. Uo. Karton 1859. AOK W-G. No. 1711.

¹¹⁴ Schnorbursch százados – 5. vadászszászlóalj parancsnoksága, Bodajk, 1848. december 31. KA AFA Karton 1859. AOK W-G. No. 1711.

gyar csapatok meglehetősen erős ellenállást tanúsítottak, s ez az ellenállás olyan erőteljes volt, hogy a győztes hadvezér nem merete három zászlóalját bevonultatni a városba.¹¹⁵ Jellačić egyik segédtszjtjét az 5. vadászzászlóalj felkeresésére küldte, hogy azzal vonuljon be Mórba, de az nem lelte az alakulatot.¹¹⁶ Valószínű tehát, hogy valóban csak a 7. vértesezred katonái és a báni huszárok vitézkedtek a város megtisztításánál, s a gyalogság már csak a Hartlieb-hadosztály beérkezése¹¹⁷ után vonult be a foglyok begyűjtésére. Arra is volt példa, hogy néhányan egy istálló padlásán húzták meg magukat, s csak december 31-én este hagyták el a települést.¹¹⁸

A Wallmoden-vértesek Mórt megkerülő ezredesi és a városon átnyargaló alezredesi osztálya a város mögött egyesült. Az őrnagy osztály Ottinger személyes vezetése alatt Mórt balról, délkeleti irányba megkerülve az ezredesi osztály 1. századának Yates főhadnagy vezette egy szakaszával az 5. fél lovasüteggel folytatta a magyar csapatok üldözését. Az őrnagy osztály Edelsheim százados vezette 2. százada Mórtól egy órányi távolságban elvágta a 35. zászlóalj több, még együtt lévő százada visszavonulásának útját, s a 3. (Ferenc József) dragonyosezred Farkas százados vezette, 38 főnyi szakaszának segítségével – amely ugyan ágyúfedezetre volt rendelve, de csatlakozott a rohamozókhoz – elfogta a zászlóalj 450 emberét. Ezalatt a Wallmoden-vértesek őrnagy osztályának 1. százada támogatásként szolgált.¹¹⁹

A jobbszárnyon álló magyar csapatokat a vezénylő Meszéna Ferenc vezérkari főnök a centrumot ért támadás után nem sokkal, emlékiratai szerint rendben, visszavonta Pusztakápolnán és Gánton át Csákvár felé. Erre indíthatta őt az is, hogy Jellačić az időközben beérkezett 3. dragonyosezredet a magyar jobbszárny megkerülésére küldte.¹²⁰ A rendezett visszavonulás ellen szól azonban az a tény, hogy például a 47. honvédszászlóalj 5., Hertelendy Kálmán és 6., Szabó Samu százados vezette századai nem kaptak visszavonulási parancsot, s noha jól látták a csatavesztést, s hogy „mindenféle zavar, futás s visszavonulás van”, csak akkor indultak el, amikor Bezerédy Lajos tábornoki százados „a leggyorsabb visszavonulást parancsolta”. Hertelendy az 5. századdal olyan gyorsan vonult el, hogy kiküldött csatárait is Szabónak kellett összeszednie. Végül a 6. század Mórt kikerülve, a szőlőhegyeken át hagyta el a csatateret.¹²¹ A tüzérség három lövege pedig szintén felsőbb utasítás nélkül, „erdőn-hegyen keresztül, többnyire út nélkül bolyongva”, nem az ütegparancsnok Mike hadnagy, hanem az irányzó László Károly vezetésével vonult vissza Ká-

¹¹⁵ Jellačić: das Treffen bei Moor am 30. Dez. 1848. KA AFA Karton 1821. HA. u. W-G. 1848-12-ad 222.; HL 1848–49. 7/141a. A Winterfeldzug 77. nem is tudott mit kezdeni a likai zászlóaljra és a Hartlieb-hadosztályra vonatkozó, egymásnak ellentmondó megállapításokkal, s az előbbinek a város megtisztításában játszott szerepére vonatkozó passzust egyszerűen elhagyta.

¹¹⁶ Dahlen 418.

¹¹⁷ Pimodan 122. szerint délután 3 óra.

¹¹⁸ HL 1848–49. Péch József visszaemlékezése.

¹¹⁹ Ottinger – Mária Terézia rendi káptalan, Pest, 1849. január 8. KA MMTO F. IV. O. 56/1.; Enck nyomán Jellačić – Windisch-Grätz, Pest, 1849. január 15. 196/D.K. KA AFA Karton 1930. SAJ 1849-1-5. Kovařík II. 95-96.; Wrede 492. Mind Ottinger, mind Jellačić jelentése, mind e két munka tévesen a 37. zászlóaljról ír, holott ez ekkor és később is Komáromban szolgált. Lásd még Dedekind, Franz: Geschichte des k. k. Kaiser Franz Joseph I. Dragoner-Regimentes Nr. 11. von seiner Errichtung 20. Dezember 1688. bis 6. Mai 1879. Wien, 1879. (1848–49-ben 3. Ferenc József dragonyosezred; a továbbiakban: Dedekind) 477.

¹²⁰ Dedekind 477. – Elképzelhető persze, hogy az ezredtörténet írója nem a magyar jobbszárnyra, hanem a centrumra gondolt, mert a jobbszárnyon állók egyike (Meszéna, László Károly, Szabó Samu) sem említi ezt a megkerülő mozdulatot emlékiratában. De az is elképzelhető, hogy Meszéna visszavonulására és az említett megkerülő mozdulatra egy időben, egymástól függetlenül került sor.

¹²¹ OSZK Kt. Oct. Hung 1421. Szabó Samu naplója. 2. f.

polnán és Gánton át Csákvárra.¹²² Meszéna útközben – emlékirata szerint – közel 2000 főt szedett össze a visszahúzódó magyar erőkből; ebben azonban valószínűleg a 48. zászlóalj és a beregi század is benne foglaltatik.¹²³ Gyika zászlóalja az est folyamán, Perczel Miklós 48. zászlóalja után érkezett Csákvárra.¹²⁴

A csapatok megmenekülését az is elősegítette, hogy az aznap Csákvárra érkező Karger-dandár (1794 fő, 10 löveg), a dandárparancsnok némi tétovázása után előnyomult. Zám-belly Lajosnak, a dandárnál szolgáló huszártisztnek a visszaemlékezése szerint amint az ágyúdörgést hallották, a dandár kiállt. Karger azonban, annak dacára, hogy a beosztott parancsnokok sürgették az előnyomulást, csak két óra múlva indította el csapatait, „de oly félenken, hogy minduntalan megállt, s a vidéket őrjáratok által megvizsgáltatta”. Így a Csákvártól másfél órányi távolságra lévő Csákberényt csak hat órai huzavona után érték el, ahol ekkor már a Perczel-hadtest egyes katonáival találkoztak. Ez utóbbiak azt mondták, hogy a hadtest egésze „holtan vagy fogva van”. Zám-belly elbeszélésének ellene szól a dandár egyik katonájának levele. Eszerint a Perczel gyalogságát üldöző ellenséges lovasság kénytelen volt visszavonulni a támadását visszaverő, majd rohamot indító 14. honvéd-zászlóalj és a magyar tüzérség elől. Zám-belly szerint Karger a Perczel-hadtest vereségéről kapott hírek után visszatért Csákvárra, a Mór felől arra vezető utakat pedig kidöntött fákkal eltorlaszoltatta. Emiatt aztán az erre menekülőknak nemcsak a hideggel, hanem az eltorlaszolt utakkal is meg kellett küzdeniük.¹²⁵ Karger megmentésére két dolgot mondhatunk el: egyrészt csak arra volt utasítása, hogy mit tegyen akkor, ha megtámadják; másrészt nem hagyhatta teljesen fedezetlenül a rábízott védelmi szakaszt. Végül, miután a már aznap megtett menet után újabb 20 kilométert kellett megtennie, ha az első ágyúszóra megindul, sem igen érhet déli 12 óra előtt Mórra, akkorra pedig az ütközetnek már vége volt; ha pedig be is kapcsolódik a harcba, rövidesen megérkezik a Hartlieb-hadosztály, amely az erőviszonyokat ismét a cs. kir. csapatok javára módosítja.

Mint láttuk, a Sándor- és Miklós-huszárok hősieles ellenállásukkal igyekeztek biztosítani a magyar üteg visszavonulását, több-kevesebb sikerrel. A magyar ütegek megmenekülését állítólag az is elősegítette, hogy visszavonulás során Bodajk felé kerültek, s a cs. kir. lovasság nyomukat veszítette. Negyed óra múlva találkoztak Perczellel, „veres huszár sapka volt a fején, arca a kétségbeesést tükrözi” – írja az egyik szemtanú. „Ennyien vagytok!” – mondta szomorúan a tábornok. A cs. kir. lovasságtól elszakadt magyar lovasság és a tüzérség nagyobb része ezután Perczel vezetésével Székesfehérvárra vonult. Este 5 órakor már csak Perczel lovassága és 5 lövege volt a városban, s a templomtoronyból figyeltette, jön-e már az ellenség. Miután arról kapott hírt, hogy „jön a német!”, december 30-án Seregélyesre folytatta menetét. Perczel december 31-én innen küldte meg jelentését Kossuthnak

¹²² Pordán 236.

¹²³ Meszéna; Pordán 236.; Hermann 1995. 121.; Kárpáti Nagy 30-31.; KLÖM XIII. 940.; Kossuth Lajos összes munkái. XIV. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. II. S. a. r. Barta István. Budapest, 1953. (a továbbiakban: KLÖM XIV.) 15.; Novák Mihály: Zalavármegye az 1848–49. évi szabadságharcban. 2., bővített kiadás. Zalaegerszeg, 1906. 235-236. Kerkápoly Tivadar százados visszaemlékezése; Zám-belly Lajos: Emlékiratok 1848/49-ből. Hazánk. Szerkesztette: Abafi Lajos. XI. kötet. 1889. (a továbbiakban: Zám-belly) 279. szerint Csákváron 3000 menekült gyűlt össze.

¹²⁴ Perczel Miklós – Csány László, Csákvár, 1848. december 31. reggel 4 óra. Waldapfel II. 413.

¹²⁵ Zám-belly 278-279. A Karger-dandár előnyomulásáról és az általa vívott harcról beszámol Karsa Ferenc: Karsa Endre zempléni önkéntes nemzetőr levelei a feldunai táborból és a táborozást megelőző eseményekről. Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez. 1905. 293. Erről más forrásaink nem szólnak.

az ütközetről, majd Martonvásárra vonult vissza, hogy a Karger-dandárral felvegye az összeköttetést.¹²⁶ Horváth őrnagy innen küldte meg Görgeinek jelentését az ütközetről.¹²⁷

A magyar balszárny szétzúzásának pillanatában Mórtól délre egy magyar alakulat jelent meg. Nemegyei Bódog vezérkari őrnagyot még december 20-án bízta meg Kossuth egy önkéntes mozgó szabadcsapat alakításával a dunántúli megyékben. Nemegyei december 23-án indult el Pestről. Indulása napján, majd december 26-án azt a feladatot kapta, hogy csapatával hátulról nyugtalanítsa az ellenséget. December 27-én némi reguláris katonasággal és három löveggel Csákvárott volt, majd délnek vette útját. Kossuth december 29-én megbízta őt a Veszprém megyei népfelkelés vezetésével is. Nemegyei útban Veszprém felé jelent meg Mórnál, s átlátva a magyar erők katasztrofális helyzetét, „nehogy alakuló csapata az ellenség száguldói által elfogassék”, folytatta útját Veszprém felé. Megjelenésének valószínűleg szerepe volt abban, hogy Jellačić az ütközet befejezése után viszonylag hamar leállította a menekülő magyar csapatok üldözését.¹²⁸

Az ütközet már eldőlt, amikor a csataterre érkezett a Hartlieb-hadosztály elővédje, a 3. (Szász király) vértesezred ezredesi osztálya. Mivel Jellačić arról értesült, hogy Perczel segítséget kapott (valószínűleg a Karger-dandár előnyomulásáról, de lehet, hogy Nemegyei különítményéről volt szó), a nyert erősítéseket nem használta fel újabb támadásra, hanem megállította csapatait. A Hartlieb-hadosztály egésze csak délután 3 órakerkezett meg a csataterre. A 3. vértesezred Cadoudal főhadnagy vezette szakasza és a banderális huszárok egyik szárnya kísérte a nagyszámú foglyot Bécsbe.¹²⁹

A két fél összesen 32 elesett katonáját temették Móron a homoki temetőben közös sírba, bár ehhez a számhoz magyar részről még bizonyára jó néhány főt hozzá kell számolni.¹³⁰ Schaffgotsch századost december 31-én temették el; a koporsót bajtársai vitték, a gyászkiéretet a 3. vértesezred második ezredesi osztálya adta. Jellačić „szép, megragadó és fölemelő beszédet mondott”.¹³¹ A katonai kórházban és a kapucinus zárdában összesen 350 sebesültet ápoltak.¹³² A foglyok és a zsákmányolt ágyúk számáról a magyar és a cs. kir. források meglehetősen nagy eltéréssel nyilatkoznak: a legvalószínűbbnek az tűnik, hogy a magyar sereg 5 löveget veszített.¹³³ Jellačić január 1-jén Mórról újabb 300 hadifoglyot küldött a főhadiszállásra, s jelentése szerint ezek teljes száma már 2000 felett van.¹³⁴

A vereség elsődleges oka Perczel megmondhatatlansága volt. Nem értesítette a támadás tervéről sem Görgeit, sem a feldunai hadsereg legközelebb álló dandárának parancsnokát, Karger Ferdinánd alezredest. Átengedte a Mór előtti előnyös állást az ellenségnek, s így lehetővé tette balszárnyának megkerülését. Az erdőt is csak késve szállta meg. A másik ok

¹²⁶ A lovasság és tüzérség menekülési útvonalára lásd Sass 55.; Pordán 236.; KLÖM XIII. 932., 939-940.; Görgey István I. 92.

¹²⁷ MOL Görgey-lt. Iktatókönyv. No. 349.

¹²⁸ MOL OHB 1848:6137., 6865., KLÖM XIII. 821., 862., 871., 912., 918-919., XIV. 31., 40., XV. 21., 882. Nemegyei megjelenésére a szakirodalomban először Erdős 1978. 101. hívta fel a figyelmet.

¹²⁹ Schwarzbach, Moriz: Gedenkbblätter aus der Geschichte des k. k. Dragoner Regimentes Johann König von Sachsen. Wien. 1868. (a továbbiakban: Schwarzbach) 62.; Sacken, Edwin von: Geschichte des k. u. k. Dragoner Regimentes Friedrich August König von Sachsen Nr. 3. Wien, 1927. II. kötet. (a továbbiakban: Sacken II.) 11-12.

¹³⁰ Erdős 1978. 100.; Erdős 1998. 212.; Erdős 1977. 252-253.

¹³¹ Schwarzbach 63.; Sacken II. 12.

¹³² Schwarzbach 63.; Sacken II. 12. – Január 5-ére a betegszám 311 főre csökkent. Gyurich százados, kórházparancsnok – cs. kir. fővezérség, Mór, 1849. január 6. kora reggel. KA AFA Karton 1822. HA. u. W-G. 1849-1-55b.

¹³³ Pordán 235-236.

¹³⁴ KA AFA Karton 1822. HA. u. W-G. 1849-1-6.

a két fél erőinek összetételében rejlett. Jellačić harcba vetett csapatai létszámukat tekintve nem haladták meg Perczeléit, ugyanakkor nehézlövessége körülbelül háromszoros létszám-fölényben volt a magyar huszársággal szemben. Mindehhez járult, hogy Jellačić először a magyar balszárnyat támadta meg, s itt helyi erőfölényt hozott létre. A magyar balszárny szétzúzása után a centrumnak és a jobbszárnyak is vissza kellett vonulnia. Megjegyzendő persze, hogy Jellačić az ütközet elhúzódása esetén még számíthatott a Hartlieb-hadosztály beérkező, legalább 7000 főnyi állományára is. A vereség tehát kikerülhetetlen volt.

Szólni kell még Kossuth felelősségéről is. Tudhatta, hogy Perczelnek elég egy cseppnyi biztatás a támadásra, különösen ha ezáltal Görgei ellenében, Görgei nélkül szerezhet érdemeket. Kossuth Pestről nem látta át a hadi helyzetet, s mégis taktikai részletességű támadási utasítást küldött. Ezzel pedig a katonai vezetés intézkedési körébe avatkozott.

A vereség legfontosabb következménye az volt, hogy a Görgei vezette feldunai hadseregnek kellett átvennie a fővárosba vezető valamennyi út védelmét. Ezáltal védelmi vonala olyan hosszú lett, hogy a főváros közvetlen közelébe kellett összevonni csapatait. Ez vezetett az OHB és az országgyűlés azon határozatához, amely szerint a fővárost ki kell üríteni, s a kormányzatnak át kell tennie székhelyét Debrecenbe.

Más kérdés, hogy a főváros megvédésére Perczel sikere vagy seregének épen maradása esetén sem sok lehetőség volt. Hiszen a főváros előtt összevonandó magyar főserég létszáma még mindig jelentősen elmaradt Windisch-Grätzétől. Az azonban egyáltalán nem volt mindegy, hogy a magyar sereg egy része viszonylagos épségben vagy szétverve hajtja végre visszavonulását.

HERMANN, RÓBERT

*The Transdanubian campaign of Mór Perczel and the battle of Mór
(December 30, 1848)*

Of the battles and engagements of 1848-49 mostly the great, decisive battles (Pákozd, Schwechat, Kápolna, Iaszeg) have attracted enough attention for monographs or essays, although recently minor engagements (Hatvan, Csorna, Ihász) have also been discussed more frequently. István Görgey published a separate booklet on Mór already in 1867 with the admitted purpose to clear his brother Artúr Görgey of the charges that blamed him for Perczel's defeat at Mór. The defeat has been the subject of lively debates ever since, and this also justifies another attempt to reconstruct its history on the basis of Hungarian and Austrian documents. With regard to its size, it was a minor battle since the total number of the forces deployed on both sides was less than 12.000; on the Hungarian side the Perczel Corps, on the Austrian side two brigades participated in the combat.

Since it is a well documented battle, the events are easy to reconstruct. The author has used numerous memoirs besides the official reports for the Hungarian side; for the Austrian side, official documents plus the diary and the recollections of two Austrian officers have provided information. The battle can be divided into four stages:

1) The Perczel Corps repelled the Grammont Brigade attempting to advance from Kisbér.

2) Most of the infantry of the corps advanced into the forest to develop the advantage, but retreated before the counterthrust of the Grammont Brigade, and disintegrated in the process.

3) The Ottinger Brigade just arriving attacked the Hungarian left flank and centre wavering because of the retreating infantry, forcing both to retreat.

4) During the pursuit the brigade captured hundreds of prisoners and took five cannons.

The primary cause of the defeat was Perczel's carelessness. He had failed to inform of the plan of the attack either Görgei or Colonel Ferdinánd Karger, commander of the nearest brigade of the Army of the Upper Danube. He allowed the enemy to take the advantageous position before Mór, making possible the outflanking of his own left wing. The other cause was the composition of the two parties. The troops deployed by Jellačić did not exceed Perczel's in number, but his heavy cavalry outnumbered the Hungarian hussars three to one. In addition, Jellačić used the bulk of his forces to attack the Hungarian left wing, thereby creating a local superiority. With the Hungarian left flank crushed, the centre and the right wing was forced to retreat as well. It should be noted, of course, that in case the battle were protracted, Jellačić could count on the arrival of at least seven hundred troops of the Hartlieb Division. The defeat was, therefore, inevitable.

The consequences of the battle were fatal. The Army of the Upper Danube led by Görgei had to undertake the defence of all the roads leading to the capital. Thereby his defensive line became so long that he had to concentrate his troops near the capital. This resulted in the resolution of the National Defence Committee and the Parliament to evacuate the capital and transfer the seat of government to Debrecen.

It is a different question that there was little chance of defending the capital even if Perczel's army had won or remained intact. The main Hungarian army to be concentrated before the capital would still significantly be outnumbered by that of Windisch-Grätz. What did make a difference, however, was whether a part of the Hungarian army executed its retreat relatively intact or thrashed to pieces.